

MESLEK ADLARI VE -CI EKİNİN TÜRKÇEDEKİ İŞLEVLERİ

Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR*

Özet

Meslek adları yapan –CI, Türkçenin bilinen en eski metinlerinden bugüne kadar kullanılagelen eklerinden biridir. Köktürk Anıtları'ndan Uygurcaya oradan ilk İslami eserlere ve günümüze kadar uzanan 1300 yıllık süre içinde bu ek yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Bu ek yanında İslamiyet'in kabulünden sonra Arapçadan ve Farsçadan daha sonraki yıllarda Batı dillerinden aynı görevde başka ekler de çeşitli kelimeler aracılığı ile Türkçeye girmiştir. Bu yazıda söz konusu –CI meslek ekinin kelimelere kattığı anlamlar, bununla türetilen kelimeler, aynı görevde başka dillerden alınan şekiller değerlendirilmiş bu ekle kurulu yabancı kelimeler yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Meslek, iş kolu, sanat, yabancı kelimeye karşılıklar, yapım eki, türetme.

Summary

-CI suffix which indicates profession has been used since the ancient era. There are plenty of examples within historical texts. After embracement of İslam religion verious suffixes from arabic and Persian has been used instead of this suffix. During the Republican area, suffixes comping from western languages has been used instead of this -CI suffix. In this study, we are tring to find new terms whic has been built by the suffix –CI

Key words: Occopation. job, art, affix, deriving.

Adlardan yeni adlar yapan -CI ekiyle kurulmuş meslek adlarının Türk dili tarihi içinde önemli bir yeri vardır. Türkçe kökenli meslek adlarının yanı sıra

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

sırasıyla Farsçadan, Arapçadan, Fransızcadan alınan çeşitli ekler ve biçimlerle Türk dilinde zengin bir söz varlığı oluşmuştur. İç seste ünsüz ikizleşmesiyle kurulmuş Arapça iş ve meslek adları (*sarraç*< *saraç*), Farsça bir isme getirilmiş sıfat fiil yapısında bir başka biçimle kurulmuş iş ve meslek adları (*canbaz*), ele aldığımız bu konunun dil malzemesini oluşturmaktadır. Bunlara adların sonuna getirilmiş meslek ekiyle kurulu Batı kökenli adları (*kalyoncu*) da ekleyebiliriz. Aşağıda derlenen malzeme ele alınacak, sınıflandırılarak değerlendirilecek, anlam çeşitliliğine göre gruplandırılacaktır.

Türkçe ve yabancı meslek adlarının, Türk toplumunun sosyal ve ekonomik hayatında, ayrı bir önemi ve yeri bulunmaktadır. Meslek adlarındaki çeşitliliğin, iş kollarındaki dallanışın örneklerinden bazıları bugün dönemini tamamlamış, kullanımdan düşmüştür. Bunları Osmanlı dönemi söz varlığında bulmaktayız. Son yüzyılda da kullanımdan çıkan meslek kollarının adları vardır. İslamiyet önceki döneme ait meslek *adlarıyla* ilgili dil malzemesi de az değildir. Bütün bunlar Türklerin tarih boyunca çeşitli mesleklerle ilgili olduğu, söz konusu iş kollarında mal ürettikleri, ticaret yaptıkları ve o alanlarda uzmanlaştığını göstermektedir.

Çalışmada meslek adları asıl konu olarak ele alınmış olmakla birlikte Türk toplumunun sanat ve kültür hayatındaki etkinliklerini, zenginliklerini bugünkü kuşaklara göstermek de amaçlanmıştır.

Derlenen malzeme arasında yabancı kökenli olanlar az değildir. Arapça ve Farsça olan bu örnekler zamanla Türkçenin ses kurallarına uymuştur.

İş ve meslek adlarının bir yandan yenileri dile girerken bir yandan da mevcut adlar eskimekte ve dönemini tamamlamaktadır. Geçen yüzyıla kadar modern hayatta önemini kaybetmiş mesleklerin bir bölümü, sanat kollarının bazıları Anadolu'da devam ettirilmiş ve bu adlar (*culha*, *culhacı*) halk arasında kullanılagelmiştir. Bugün birçoğu eskimiş, unutulmuş olan bu meslekler bir zamanların ticaret hayatına canlılık kazandırmış, özellikle Müslim ve Gayrimüslim vatandaşların geçim kaynağı hâline gelmiş, dayanışmanın, çeşitli gelenek ve göreneklerin oluşmasında aracı olmuştur.

Meslek adları ve buna bağlı olarak ticari hayatla ilgili kelimeler Türklerin yüzyıllarca uğraş verdikleri iş kollarının zenginliğini gösterir. “Resmî olarak belirlenmiş fiyat” anlamında *narh* ticari hayattaki düzeni, disiplini gösterir. Arapça kökenli büyük tartı aleti *kapan* (< *kabban*), “Tüccar” anlamında bilinen en eski Türkçe kelime *satuççı* (satıcı) belirtmeye çalıştığımız özelliklerin örnekleridir. Bu alanda bazı ilgi çekici terimler de doğmuştur. *Müst’emin tüccar* (ülke dışına yönelik ticaret yapan yabancı), *berathlı tüccar* (ülke içine yönelik ticaret yapan).

Konunun Türk kültür tarihi ve etnolojisiyle de yakından ilgisi bulunmaktadır. Bu durumu bir örnekle açıklamaya çalışalım. Kıl ürtünü ana madde olarak kullanan ve bundan çeşitli çul, çuval, torba ve benzeri eşyalar üreten *muytap*, çokluk biçimi *muytaban* ve onun Anadolu halk ağzında değişen *mutaf* ve çokluk eki almış biçimi *mutaflar* ilgi çeken örneklerden biridir. Bu ad altında Anadolu'da bir esnaf sınıfının kuruluşudur. *Muytapbaşı* biçiminde bir sendika başkanlarını vardır ve bu başkan o iş kolunda denetleme yapmıştır. Derlediğimiz örneklere bakacak olursak bu tür yüzlerce iş kolunun özellikle Osmanlı sınırları içinde geliştiği ve o ölçüde de terimleri oluştuğu, bunların yabancı meslek adlarıyla daha da çeşitlendiği dikkati çeken durumlardır.

Mihçilar, Doğramacılar, Kazancılar, Leblebicioğulları örneklerinde olduğu gibi meslek adlarının giderek birer aile adı olduğu görülür. Meslek adlarının *Sirkeci, Nakkaş Tepe, Sahaflar Çarşısı, Çıkrıkçılar Yokuşu* örneklerinde olduğu gibi zamanla birer yer adı oluşu hatıraları canlı tutan konuların bir başka ilgi çekici yanındır.

Çakmakçıların Reşit, Kazancıların Ali, Çıkrıkçıların Hasan örneklerinde görüldüğü gibi dilde yeni ifade imkânları yaratan bu iş kollarının adları aynı zamanda bir soyadı, bir lakap olarak babadan oğula geçerek bugüne kadar gelmiştir. Kişinin tabiatına huyuna, davranışlarına uygun adlar da yürütülen mesleğin adıyla anılmıştır.

-CI ekinin tarihî derinliği

Türk dilinde tarih boyunca varlığını sürdürmüş olan en işlek eklerinden biri olan -CI ekinin Köktürk metinlerinde *armakçı, bedizçi, sıgıtçı, tamgaçı, yağıççı, yulugçı, yerçi, yogçı*; Uygurcada *tarıkçı, tapıgçı, sürçi, titigçi, yirtçi, tingçi* gibi zengin örneklerini buluyoruz. Bu ekle yapılmış kelimelere ilk İslami eser olan *Kutadgu Bilig*'de de rastlamaktayız. *Tamgaçı, yadguççı, yükçi, tapugçı, tarıgçı* bunlardan birkaçıdır. Arapça ve Farsça meslek eklerinin Türkçeye girmeye başladığı o yıllarda Türkçenin bu tür kelimeler karşısındaki direnmesini gösteren bir örneği *Kutadgu Bilig*'de bulmaktayız. Dil tarihi açısından önemli olan bu tür örneklerden biri *cefakâr*'dır. Bunun yerine *Kutadgu Bilig*'de *cefacı* kelimesini görüyoruz. Bu kelime ekin doğu kökenli kelimelere getirilişinin ilk örnekleri olarak değerlendirilebilir. Türkçe ifade etme gayretiyle bazen de *Kutadgu Bilig*'de yardımcı fiil kullanılmıştır. Örnek olarak *ziyankâr* yerine *ziyan kılguççı* biçiminin ilk eserlerde bulunuşu yabancı kelimelere karşı duyulan tepkinin bir başka örneğidir. Bu uygulamalara rağmen zamanla etkisinde kalınan kültür dillerindeki aynı görevdeki ekler, Türkçe -CI ekinin önüne geçebilmiş ve onun dile giren yeni kavramları karşılamasına, yeni türetmeler yapmasına

engel olmuştur. Bu tarihlerden sonra yabancı meslek adlarının Türkçeye girişi hızlanmıştır.

Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügati't-Türk* adlı eserinde bu ekle yapılmış kelimeler üzerinde durur ve şu örnekleri verir:

“Hısımlar, dünürler arasında gelip giden adama Oğuzlar *yorigcı* derler... Bütür Türk dillerinde olduğu gibi *çifçiye tarıgçı* derler (Besim Atalay II.c 51.s.).Verdiği öteki örneklerden birkaçı ise şunlardır:

Yazıgçı (yazıcı III. 55), *otacı* (eczacı, hekim I 35), *okçı* (II 199), *sawçı* (sözcü II 20), *tafarçı* (davaracı III 149), *tapugçı* (hizmetçi I 376), *terçi* (İşçi, ırgat III 148), *timçi* (meyhaneci III 136), *ügitçi* (değirmenci I 51) vb.

Söz konusu ettiğim diller İslamiyet'in kabulünden sonra bilim dili olan Arapça, diğeri ise Edebiyat dili Farsçadır. Bu tür örnekler aşağıda ele alınmıştır.

Rumcadan, İtalyancadan alınan meslek adlarını Fransızcadan gelen meslek adları izlemiştir. Rönesans hareketinden sonra bilimde ve teknik alanlarda Fransa'da yaşanan gelişmeler ve üretilen yeni terimler zamanla Türkçeye de geçmeye başlamıştır. Başlangıçta Arapça kök ve eklerden karşılıklar bulunurken Cumhuriyet Döneminde bunların Türkçe kök ve eklerden karşılanması uzun sürmemiştir. Bir süre sonra da her dalda Batı kökenli kelimelerin Türkçeye akın akın girdiğini görüyoruz ve bunların girişi ne yazık ki normal karşılanmış ve karşılanmaya da devam etmektedir. Önceleri Fransızca daha sonra İngilizce konuşan ülkelerle kurulan ilişkilere dayalı olarak *Operatör* (eski adı *cerrah*) örneğinde olduğu gibi Türkçeye başta tıp olmak üzere çeşitli bilim dallarından binlerce yabancı terim girmiş ve meslek kavramı veren birçok yabancı ek de bu arada Türkçeye yerleşmeye başlamıştır. Batı dillerinden alınan aynı görevdeki ekler -CI ekiyle karşılanamamıştır.

Türkçede iş ve meslek adlarını karşılayan iki canlı ek bulunmaktadır. Bunlardan biri isimlere gelen -CI, diğeri de fiillere gelen -ICİ'dir. Bu yazımızda konuyu sınırlamak açısından yalnızca isimlere gelen -CI eki ve örnekleri üzerinde durulacak, -ICİ ile ilgili çalışmamız bir başka makale konusu yapılacaktır. Burada -CI ekiyle kurulu meslek adlarıyla Doğu ve Batı dillerinden geçen kelimeler ve bunların Türkçe ek ve köklerle karşılanması üzerinde durulacaktır.

Ekin çeşitli görevleri arasında iş ve meslek kavramı taşımayan örnekleri de vardır.

Çıkarıcı, yolcu, davacı örneklerinde olduğu gibi, bu tür şekiller birer meslek sayılmadığından incelenen örneklerin dışında bırakılmıştır.

-CI meslek ekinin özellikleri

İsmlere gelen *-CI* eki, yukarıda *ziyan kılguç* biçiminde geçen örnekte olduğu gibi aynı görevde fiillere gelen *-ICI* (<*-gıcı, -gucu*) ekinden farklı yapıdadır. İsimlere gelen *-CI* eki tarihî dönemlerden bugüne bir yapı değişikliği göstermezken *-ICI* ekinde *g* sesi Batı Türkçesinde erimiştir. Eski harfli dönemde *-CI* eki ünlü uyumuna uyduğunun örnekleri yazılı metinlerde pek görülmez, bu dönemde ekin yazıdan anlaşıldığı gibi *-cı* veya *-ci* biçimi vardır. Şemsettin Sami, *Kamus-i Türkî* adlı sözlüğünde “*-CI* iltihak ettiği kelimenin hafif veya sakil heceli olduğuna göre *y*’si ince veya kalın okunur.” Biçiminde bir açıklamada bulunmuştur. Ünsüz uyumuna da uymayan *-CI* ekinin ünsüzü bazı örneklerde *ç* olarak yazıldığı vakidir. Buna göre diyebiliriz ki Türkçede geniş bir biçimde kullanılmış olan bu ek, Arap harfli eski metinlerde düzlük yuvarlaklık bakımından ünlü uyumlarına aykırı görünse de bu ekin tarih boyunca ünlü uyumlarına bağlı bir ek olarak kullanıldığı ileri sürülebilir. Hatta ünsüz benzeşmesine de bağlı olduğu bazı örnekler gösterilerek iddia edilebilir.

Yalnızca Türkiye Türkçesinde, Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde, tarihî dönem lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında değil, *-CI* eki komşu dillerde de söz konusu meslek adlarında yaşamaktadır. Ancak bu tür örneklerde kalıplaşmış bir yapı görülmektedir. *arabacı, kazancı, bakırcı* örneklerini Suriye’de, Irak’ta uyuma aykırı olarak bulmaktayız. Bugün sınırlarımız dışında kalan halklar arasında bunların soyadı olarak kullanıldığı da biliyoruz.

Meslek adlarının tarihî boyutu

Türkçe köklere veya yabancı kelime köklerine getirilen bu ekin tarihî dönemlerde kalıp günümüze ulaşmamış veya bazı ses değişikliklerine uğramış örnekleri pek çoktur. *Yorçı* (usta), *satıgçı* (tüccar), *tarıkçı* (çiftçi) gibi Türkçe biçimler, *duhancı, kebeci, tablacı, peremeci* gibi Osmanlılar döneminde kullanılmış kelimeler günümüz Türkiye Türkçesine, yazı diline gelememiştir. Ancak bu adların bazıları özellikle yer adlarında, sokak, semt, yokuş, çarşı, han adlarında günümüzde de yaşamaktadır. Bunlar *Peremeciler Sokağı, Sahaftlar Çarşısı, Kürkçüler Çarşısı, Çıkrıkçılar Yokuşu, Denizciler Caddesi, Sabuncu Beli, Hasırcılar Hanı* örneklerinde olduğu gibi İstanbul, Bursa, Ankara gibi büyük şehirlerde rastlanan adlardır.

Bunların dışında Anadolu'da birçok yerleşim yerinin adı da bu ekle yapılmıştır. *Sütçüiler* (Isparta), *Çeltikçi* (Burdur), *Çanakçı* (Trabzon), *Tuzlukçu* (Konya) vb.

Burada konu dışı olmakla birlikte bir hususu belirtmeden geçmemeliyim. Bu adların verildiği sokak, semt, yokuş, çarşı, han gibi adların ne olduğu, adın nereden alındığı, ne anlama geldiği bir tabelada açıklanmalı, uygun bir yere belediyelerce asılmalıdır. Birçok eski yer adının yapılan istimlaklerde, şehir içindeki düzenlemelerde kaybolup gittiğinin örneklerine özellikle Anadolu il ve ilçelerinde rastlamaktayız.

Ekin -lar (-ler) , -an (-en), -in çokluk ekleriyle kullanılışı ve soyadlarında yer alışı

Ekin sokak, semt, yokuş, han gibi yer bildiren örneklerinin dışında, kişilerin yaptıkları meslekler kendilerine soyadı olarak da verilmiştir. *Doğramacı, kazancı, kantarcı, damgacı* gibi adlar *-ler (-lar)* çokluk ekiyle birlikte kullanılmış, icra ettikleri meslek dolayısıyla şahısların soyadları olmuştur. *Bakırcılar, Kantarcılar, Kazancılar, Yorgancılar, Hasırcılar, Çizmeciler, Düğmeciler* vb. Ayrıca *Kantarcıoğulları, Tuzcuoğulları, Kılıçoğulları, Demircioğlu* biçiminde de bu kelimeler lakap, takma ad, son yüzyılda da soyadı olarak kullanılmıştır. Bu tür kullanımların Anadolu'da tarihî boyutu da bulunmaktadır. .

Bir meslekte veya iş kolunda çalışanların oluşturdukları grup, bir tür sendika veya esnaf sınıfı da *-lar* çokluk eki getirilerek ifade edilmiştir. Örnek olarak *doğramacı, kazancı, kantarcı, damgacı* isimlerine getirilen *-ler (-lar)* çokluk eki ile o grubu ifade eden yeni bir anlam elde edilmiştir. *Bakırcılar, Derbentçiler Doğramacılar, Doğancılar, Kaftancılar, Kalkancılar, Kantarcılar, Kazancılar, Keserciler, Kireççiler, Kiremitçiler, Kâşiciler (çiniciler), Kutucular Kuyumcular, Meşaleciler, Mıhçılar, Leblebiciler, Okçular, Örüçüler, Tespihçiler, Terlikçiler, Tuğcular, Yağlıkçılar, Tuzcular, Yorgancılar* vb. Bu durum Cumhuriyet öncesi meslek mensupları arasında ayrıca "esnafı" sözü eklenerek geçmektedir. *Duhancı esnafı, dökmeci esnafı, kaftancı esnafı, kürkçü esnafı* vb. Bu kullanım günümüzde de yaşamaktadır. Söz konusu kelimeler aşağıda görüleceği gibi On yedinci yüzyıl Osmanlı *Es'ar Defterleri*'nde geçmektedir. Bu grupların bağlı olduğu bir merkez ve bu merkezin bir de amiri bulunmaktadır. Adlandırılması ise *baş* kelimesiyle yapılmıştır. *Çarıkcıbaşı* (Çadırcı 123.s.) veya *demircilerbaşı, çizmecibaşı, hamamcıbaşı* (M. Çadırcı 125.s.), *nakkaşbaşı, pazarcıbaşı* (M. Çadırcı 125.s.), *yiğicibaşı* (M. Çadırcı 125.s.), *kiracıbaşı*. Ayrıca *baş* yerine *kethuda, emin* kelimeleri de kullanılmıştır. *Katırcılar kethudası, kâğıt emini* vb. Bunların görevleri esnafı, piyasayı,

gelişmeleri denetlemektir. *Baş* ile yapılmış bu adlandırmaların XVII. Yüzyıl metinlerinde pek çok örneklerini görmekteyiz:

Zira kanundur ki et hususı kassapbaşı maslahatıdır (Y. Yücel *Kitabu Me-salih XVII. Yüzyıl*, 105 .s.)

Örnekler arasında *etmekci* terimi de bulunmaktadır. Padişahın av hayvanlarına özel olarak yiyecekler hazırlamakla görevli kimselerin çalışmalarını denetleyen kimseye verilen ad *etmekcibaşı*, *ekmekçibaşı*'dır. Bu iş kolunun bir de yasası bulunmaktadır. Tazılara yiyecek hazırlamak için otuz nefer oğlanı görevlendirilerek başlarında bulunan amire on dört akçe gündelik verilip adına *ekmekçibaşı* denilmiştir (Atıf Kahraman, *Spor* 227.s.)

Meslek adlarının tarihî metinlerde yabancı çokluk ekiyle kurulmuş biçimlerine de rastlamaktayız.

Farsça -an (-yan)

-an (-yan) çokluk ekleriyle yapılmış olan kelimelerin büyük bir bölümünü Y. Yücel'in gün ışığına çıkardığı 1640 tarihli *Es'ar Defteri*'nde bulmaktayız. Diğer kaynaklardan da derlediğimiz bu kelimelerden ünlü ile bitenlere *-yan*, ünsüzle bitenlere *-an* ekleri getirilmektedir.

Meslek adlarına getirilen *-an* ekine şu örnekleri verebiliriz:

attaran, berberan, berberan, bezzazan, canbazan, celean, çilingiran, del-lalan, haffafan, hallacan, hayyatan, kazzazan, muytaban, mücellidan, nalbandan saraccan vb.

-yan getirilenlere şu örnekleri verebiliriz:

bakırcıyan, boyacıyan, börkcüyan, çıkırıkcıyan, çömlekcıyan, destereciyan, doğramacıyan, dörpüciyan, elekçiyan, esirciyan, fağfürücüyan, gemiciyan, gönderciyan, hamamcıyan, hasırcıyan, iplikciyan, iğneciyan, kadayfciyan, kaftancıyan, kâğıtçıyan, kalkancıyan, kamçıcıyan, kavukçıyan, kayıkçıyan, koğacıyan, kutucuyan, kutucuyan, küürükcüyan, mezarcıyan, nalçacıyan, peremeciyan, saatçıyan, sakkayan (sucu), semerciyan, sepetciyan, ütüciyan vb.

Bunların bir bölümü de meslek eki üzerine değil “satıcı” anlamındaki Farsça kökenli *fîruş* kelimesine *-an* getirilerek yapılmaktadır.

çorapfürüšan, çukafürüšan, destarfürüšan, hasırfürüšan, kalemfürüšan, kalıçefürüšan, kebefürüšan, kemanfürüş, kürkfürüšan, miskfürüšan, müşambafürüšan, sofhürüšan, sorguçcuyan, süpürgefürüšan, yorganfürüšan vb.

Arapça *-in* çokluk eki için de *mücellidin* örneğini verebiliriz.

Soyadı olarak Türkler arasında sık kullanılan bu meslek adları Ermeni ve Yahudi vatandaşları arasında uyuma aykırı olarak *Arakıyeciyan, Bakırciyan, Dökmeciyan, Pastırmaciyan, Boyaciyan, Börekçiyan, Berataciyan, Çadırciyan, Çıkrıkçıyan* biçimlerinde de kullanılmıştır.

Tespit edilmiş öteki örnekler ise şunlardır:

kebbebeciyan, keresteciyan, keserciyan, kılıççıyan, mızrakçıyan, rendeciyan, sorguççıyan, şişeciyan, telciyan, tuzciyan, tüfenkciyan yağlıkçıyan, zeytinciyan vb.

Kaynaklardan edinilen bilgilere göre XIX. yüzyıldan itibaren de bu adlar yavaş yavaş kullanımdan düşmüştür.

Öte yandan *benzinci* örneğinde olduğu gibi ikili anlam taşıyan örnekler çoktur. *Benzinci* bir yandan “benzin satan kimse” öte yandan “benzin satılan yer” anlamına gelir. *Oyuncu* ile *benzinci* birbiriyle anlam bakımından karşılaştırıldığında *oyuncu* sözünde yer kavramının bulunmadığı görülür. *Balmumcu* bir meslek adıyken semt adı olarak kullanılmış ve anlamında genişleme olmuştur.

Bu iş kollarını meslek olarak seçenlere verilmiş olan adlar üzerine çekim ekleri (iyelik, durum) gelir. Bir çekim eki olan *-ler (-lar)* bu örneklerde bir tür yapım eki gibi görev yapar, kelimeye aile ve grup kavramı katar.

-CI meslek ekini almış kelimeler bir yandan da ikinci bir isimle yeni teşkiller kurar. *Sepeçioğlu, Kazancıgil, Pirinçizadeler* örneğinde olduğu gibi *oğul, zade* kelimeleri veya *-gil* eki getirilerek “aile, sınıf” bildirirler.

Ekin tanımı ile ilgili açıklamalar

-CI, genel olarak bir mesleğe sahip olanların adlarını yapmaya yaradığı için öteden beri “meslek eki” adı ile adlandırılmıştır. Aslında bu terim genel bir addir. Ekin bütün görevlerini kapsamaz.

Meslek eki *-CI*'nin işlevine dayalı açıklamalardan birini XV. yüzyıl eseri olan *Miftah* adlı eserde bulmaktayız. Farsça ve onun Türkçe bir örneğini vererek “Bazı ismün ahırına lahik olur, *kuz-e-ger, bardakçı*” (92-b) diye bir açıklama yapılmaktadır.

Hüseyin Cahit, *Türkçe Sarf ve Nahiv* (L. Karahan, D. Ergöneç TDK 2000) adlı eserinde “cı isimlere ilave olunursa kesp ve sanat sahibi bir adama delalet etmek üzere yeni bir isim vücuda gelir” biçiminde bir açıklamada bulunmuştur.

Şemsettin Sami bu eki sözlüğüne madde başı olarak almış ve şu açıklamayı yapmıştır:

“-CI iltihak ettiği kelimenin hafif veya sakil heceli olduğuna göre y’si ince veya kalın okunur. İsimlere ve asıl fiile lahik olup yapan ve satan manasını ifade eder: *Avcı, av eden, balıkçı, balık tutan, etmekci, etmek yapan ve satan, satıcı, sokakda öteberi gezdirip satan adam, bileyici, bıçak ve sair bileyen adam* (her asıl fiile “cı” edatı ilave olunamayacağından mesela Kâin tercesiminde ‘olmak’dan *olucı* demek ve her ismifail Arabiyi bu edatla tercüme etmek abestir)”(490.s.)

Yapılan açıklamada görüldüğü gibi ekin ünsüzünün getirildiği kelimeye göre sert olması üzerinde durulmamıştır. “Ekmekçi” demek olan *etmekci* örneğinde olduğu gibi ç sesini c harfiyle göstermiştir. Ayrıca ünlülerinin getirildiği köke göre yuvarlak olabileceği de dile getirilmemiş, eski harflerle ekin yazılışı 𐌸𐌺 biçimindedir.

-CI ekiyle türetilen yapılar

-CI eki doğrudan *ciltçi, akortçu, boyacı, avcı* örneklerinde olduğu gibi yabancı veya Türkçe isim köklerine getirilmektedir. *Dilenci* örneğinde olduğu gibi bir çatı eki almış fiil üzerine geldiği görülüyor. Bu biçim anlaşılan *dilenici* biçiminden gelişmiştir. *Öğrenci* (< *öğrenici*) kelimesini de buna ekleyebiliriz. Dar ünlü vurgusuz olduğu için düşmüştür. Bu durumda ek *-ICI* biçiminden *-CI* biçimini almıştır. *-CI* eki yabancı ve Türkçe kelime köklerine geldiği gibi fiilden *ma (-me)* mastar eki yapılmış biçimler üzerine getirilmektedir. *Doğramacı, dokumacı, bağlamacı* bu tür örneklerdendir.

-CI ekinin getirildiği isimlere kattığı anlamlar

Ekin isimlere kattığı anlamlar çeşitlidir. Bir işi, bir görevi kendine meslek edinen, bir huyu, alışkanlığı kendinde taşıyan, bir işin taraftarı olan, bir işi sürekli yapan, bir işe düşkün bulunan gibi çeşitli görevlerde kelimelere eklenen bu ekten özellikle terim yapmada yararlanılmıştır. Ekin tarihî dönemlerden beri sürüp gelen örnekleri yanında Cumhuriyet döneminde pek çok yabancı kökenli kelimeye Türkçe karşılık bulmakta kullanılmış ve böylece örnekleri bu dönemde artmış, kelimelere kattığı anlamlarda çoğalma olmuştur.

-CI meslek ekini alan kelimelerin bazıları cümlede farklı biçimlerde kullanılmıştır. *Sirkeceden bir şişe sirke aldım.* (meslek adı) *Sirkeci’de oturuyorum.* (semt) *Sirkecinin önünden karşı kaldırıma geç* (iş yeri) gibi örneklerde görüldüğü gibi *-CI* meslek ekiyle yapılmış olan bir kelime “satıcı, semt ve iş yeri” anlamında başka başka görevlerde kullanılmıştır.

-CI ekinin Türkçede eklendiği kelimeye çeşitli anlamlar katması bakımından zengin bir kullanımı vardır. Bu ekle kurulmuş kelimeler *anaforcu, arpacı,*

baloncu, mantarcı, yağcı örneklerinde olduğu gibi zamanla mecaz anlamlar kazanmıştır. Bu tür kelimelerin bir bölümü *ayakçı, ablacı, lüleci, lüpçü, vay babamcı* örneğinde görüldüğü gibi argoda da yaşar.

Ekin Türkçedeki kullanımları ve görevleri

-CI meslek ekinin getirildiği isimlere kattığı görevler ve anlamlar çeşitlidir. *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları* adlı çalışmamda bu temel görevleri örneklerle vermeye çalışmışım. (TDK 1991 66.s) Söz konusu çalışmamdan önce Hocam Prof. Dr. V. Hatiboğlu, *Türkçenin Ekleri* (TDK 1974) adlı eserinde ekin görevlerini belirli örnekler içinde vermişti. Başlı başına bu özelliği ile bir makale konusu olarak bu ek ele alındığında bütün örneklerinin derlenmesi ve bu örneklerin ortak özelliklere göre sınıflandırılması mecburiyeti doğdu. -CI ekinin görevlerini tespit etmek, ancak ortak özellikler gösteren malzemenin bir araya getirilmesiyle mümkün oldu. Bunun için de -CI ile kurulu örneklerin dışarıda kalmamasına çalışıldı. Yaptığımız taramalar sonunda elde ettiğimiz dil malzemesini anlam özelliklerine göre şöylece sıralayabiliriz:

1. -CI eki, getirildiği kelimeye “bir işi kendine meslek, görev veya sanat edinmiş, o işten geçimini sağlayan kimse” anlamı katar. Bu tür adların bir bölümü de devlet teşkilatında, sarayda yapılan bir iş kolunun resmî adıdır.

Bunun için Türkçe ve yabancı kelimelere getirilmiş örnekler şunlardır:

abacı, abrizci, acyocu, açıkçı, açmacı, afişçi, adliyecı, ağıdacı, akılcı, akortçu (akordacı), alçıcı, angaryacı, alavereci, alaturkacı, ambalajcı, anahtarıcı, antikacı, arabacı, aracı, arıkçı, arpacı, aşçı, atımcı, at satıcısı (at satıcıları), avadancı, avcı, ayakçı, ayakkabıcı, ayarcı, ayıngacı, aylakçı, aynacı, başçı, badanacı, bağcı, bağıtçı, bağlamacı, baharatçı, bahçeci, bakaracı, bakıcı, bakımıcı, bakırcı, baklavacı, balcı, balıkçı, balmumcu, baltacı, bardakçı, baloncu, bankacı, bardakçı, barutçu, basıcı, basketçi, baskıcı, basmacı, başakçı, başdizgici, başçı, başlıkçı, başmakçı, bazarıcı, bedenci, benzinci, besici, besteci, beşikçi, bevliyeci, bezci, bezirci, bezemeci, bıçakçı, bıçkıcı, biberici, bitikçi, boğaçacı, bostancı, boşboşçu (hurdacı), boyacı, bozacı, bozmacı, börekçi, bukağıcı, bükiücü, büryancı, büyücü, camcı, canlandırıcı (animasyon), cilacı, ciltçi, çadırcı, çakmakçı, çanakçı, çapacı, çapulacı, çarkacı, çarkçı, çalgıcı, çarıkçı, çerçi, çırıkçı, çırakçı, çırpıcı, çiftçi, çömlekçi (eski adı kuzeger), demirci, dizgici, eczacı, falcı, fesçi, fırıncı (furuncu), fıncı, futacı, gazcı, gemici, göncü, goygoycu, gönderici, göz bağcı, göz boyacı, çiftçi, çilingirci, çizmeci, çorapçı, çömlekçi, çörekçi, çubukçu, damgacı, değirmenci, demirci, demrenici, derbentçi, destereci, destgâhçı, desdici, deveci (< teveci), dilekçi, dişçi, doğancı, (< toğancı), doğramacı, dokumacı, dörpücü, dökmeçi, duvar-

cı, düdükcü, düğmecı, dümencı, ebrucu, ekinci, ekmekçi, ekmek yoğurucu, ekserci, elekçi, elvan boyacı, esirci, eskici, eşekçi, etmekçi, fağfurcu, fizikçi, güreşçi, halıcı, hamamcı, hancı, hapapçı, haraççı, hargeleci, hasırcı, hayalci, helvacı, hizmetçi, hiyaketçi, (“dokumacı”), hurdacı, hurdebancı, ılısucu, ıkkıkçı, iğneci, iğci, ilçı, ileğci, ipekçi, ipek bükücü, issi sucu, istampacı, itçi, it yedici, kadayıfçı, kaftancı, kâğıtçı, kahveci, kalafatçı, kalaycı, kalburcu, kalıpcı, kalidancı, kalkancı, kalpakçı, kalyoncu, kamçı, kanatçı, kan alıcı, kantarcı, kapamacı, kapan toptancı, kapıcı, kapçı, kasarçı, kaşıkçı, katırcı, kavukçu, kayıkçı, kayacı, kazancı, kebaşı, kebeci (kepeci), kekebeci, keçeci, kehribarcı, kelikçi, kelleci, kendirci, keresteci, kerpiççi, kerpiç kesici, kervancı, keresteci, keserci, ketenci, kıftıcı, kılıççı, kılınççı, kılarcı, kilitçi, kiracı, kireççi, kirici, kiremitçi, kirışçi, kobuzcu, koğacı, konakçı, kolacı, kolcu, kollukçu, konukçu, korucu, kovancı, kovucu, koyuncu, kömürcü, közdenci, közgücü, kullukçu, kundakçı, kunduracı, kumaşçı, kurşuncu, kuruboyacı, kuru yemişçi, kutnucu, kutucu, kuyumcu, külhancı, külahçı, külekçi, küntçü, kürekçi, kürkçü, lağımçı, lapacı, lahmacuncu, leblebici, lokmacı, lüleci, ma’cuncu, mahyacı, matematikçi, mazucu, mektupçu, menzilci, meremmetçi, mermerci, mestçi, meşaleci, meyveci, mezarçı, muhçı, mızrakçı, miyancı, minyatürcü, muhallebici, muncukçu, mustucu, mühürcü, mürekkepçi, nalcı, nalıncı, nalçacı, (nalçeci), neftçi, okçu, otacı, otlukçu, oturakçı, oyuncu, oymacı, örücü, ötükcü, pabuççu, paçacı, pamukçu, palancı, palasçı, pastırmacı paşmakçı, pazarcı, pembeci, peştımalcı, pişirici, pirinççi, rahmetçi, regolacı (regula “cetvel”), rençber, rendeci, saatçi, sabuncu, saçakçı, sağışçi, sagucu, sanatçı, sandıkçı, satıcı (< satıgçı), sayacı, sebzeçi, semerci, semer ağaççısı, sepetçi, setenci, sığırıcı, sırçacı, sıvacı, simitçi, sirkeci, stokçu, sobacı, sorguçu, suci, susam yağcı, suya bakıcı, suvacı, süpürgeci, sürgücü, şalcı, şayakçı, şekerçi, şerbetçi, şişeci, tahmişçi, tahtacı, takyeci, tamirci, tapucu, tarakçı, taşçı, tavukçu, tefeci, tenekeci, telci, terci, terazici, tereci, terlikçi, tesbihçi, testici, tiftik boyacı tiftikçi, timarhaneci, topçu, toptancı, torkucu, töşekçi, tuğcu, tulukçu, tulumbacı, tunççı, tuzcu, turnacı, tüfekçi, tünekçi, tütüncü, tütsücü, ulagçı, uncu, urgancı, üfürükçü, ütücü, üzümcü, varakçı, vardacı, yafçı, yağcı, yağlıkçı, yağmacı, yamacı, yapıcı (<yapu-cı), yarakçı, yasakçı, yatakçı, yaycı, yaymacı, yazıcı, yemenici, yıparcı, yavacı, yedekçi, yemişçi, yılançı, yiğneci, yipekçi, yipçi, yorgancı, yulduzcu, yumcı, yumuşçu, yuyucu, yükçü, zağarcı, zeytinci, zıbıkçı, zınbacı, zindancı vb.

Yukarıda verilmiş olan meslek adlarının bazıları *peremeci, miyancı, kıftıcı* örneklerinde olduğu gibi bugün unutulmuştur. Bazıları da açıklanmaya muhtaçtır.

Âtîf Kahraman'ın *Osmanlı Devleti'nde Spor* (Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara 1995) adlı çalışmasında Osmanlı Dönemi saray teşkilatında geçen spor ile ilgili kelimeler ele alınırken avcılıktan da söz edilmekte ve burada *doğancı* “akdoğan bakıcısı”, *şahinci*, *çakırcı*, “akbabanın bakıcısı”, *atmacacı*, *turnacı* gibi meslek adları geçmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in av hizmetinde görevli olan bir grup da *zağarcılar*'dır. Saksonya'dan getirilen tazı ve köpeklerle nezaret edenlere ise *saksoncu*, bunların başkanlarına ise *saksoncubaşı* adı verilmiştir.

Türk Dil Kurumunca yayımlanan Mehdi Ergüzel tarafından yeni harflere aktarılıp değerlendirilen *Parsname* ve *Kitab-ı bazname-i Padişahi* adlı eserlerde avlanmayla ilgili birkaç kelime geçmektedir. Avcılıkta kullanılan kuşları yetiştiren *togancı*, ayrıca *bazdar* (kuşçu), *parsçı* (pars yetiştiricisi) örneklerini bu eserlerden derlenmiştir.

2. -CI eki, getirildiği kelimeye “bir işi görev olarak üstlenen kimse” anlamı katar. Bu görev yukarıdaki örneklerde olduğu gibi bir meslek değildir. *Bedelci* (bedel vererek, kısa süre için askerlikte hizmet eden kimse), *muştucu gözçü*, *konuşmacı*, *tartışmacı*, *sözcü*, *aracı* gibi örnekler geçici olarak yerine getirilen birer iş adıdır. Şahıslar bu adla toplum içinde tanınmaz.

3. -CI ile yapılmış adlar aynı zamanda kişinin resmî görevidir. *Savcı*, *elçi*, *bekçi*, *biletçi*, *arabulucu* bu tür örneklerden birkaçıdır.

4. -CI eki, getirildiği kelimeye “iyi veya kötü alışkanlıklar taşıma, huy edinme” anlamı katar. Bunun için *alaycı*, *avantacı*, *beleşçi*, *çıkarıcı*, *ahlakçı*, *bozguncu*, *dalgacı*, *eyyamcı*, *ezberci*, *gösterişçi*, *inatçı*, *kinci*, *kopyacı*, *mızıkçı*, *maceracı*, *sahteci*, *yalancı*, *yasakçı* örneklerini verebiliriz.

5. -CI eki, getirildiği kelimeye “bir görüşü, düşünüşü benimsemiş kimse” anlamı katar. Bunun için *cumhuriyetçi*, *halkçı*, *milliyetçi*, *gelecekçi*, *varoluşçu*, *Hegelci* örneklerini verebiliriz. Birtakım felsefi kavramları karşılamada bu ekten yararlanılmıştır.

6. -CI eki, getirildiği kelimeye “sahiplik” anlamı katar. Bunu için *mirasçı*, *yatırımcı*, *sermayeci* örneklerini verebiliriz.

7. -CI eki, getirildiği kelimeye “düşkünlük, tutkunluk, aşırı sevme” anlamı katar. *Şarapçı*, *uykucu*, *akşamcı* örneklerden birkaçıdır.

8. -CI eki bir nesnenin satıldığı yeri anlatır. Bunun için *ayakkabıcı*, *balcı*, *benzinci*, *beşikçi*, *demirci*, *bağlamacı*, *baharatçı*, *baklavacı*, *demirci* örneklerini verebiliriz.

9. *-CI* eki bazı kelimelere gelerek mahalle, semt isimleri yapar. Bu adlar kaynağını o iş kolunun yapıldığı yerden alır. Bunlara çokluk eki de getirilebilir. *Balmumcular, sepetçiler, çırkıkçılar* vb.

Çilingir bu sanatı işleyenin adı olmasına rağmen *-CI* meslek ekini alarak *çilingirci* biçiminde kullanılır. *Çilingir çağırdık, Çilingirci çağırdık, Çilingire gittik, Çilingirciye gittik* örneklerinde olduğu gibi bu, hem o mesleğin adı hem mesleği uğraş olarak yapan kimsenin iş yerinin adıdır.

-CI- IİK

Yukarıdaki *-CI* ekinin görevlerini ve kelimeye kattığı anlamları göz önüne alarak *- IİK* ile genişletilmiş örnekleri de aynı biçimde sınıflandırabiliriz. Birleşik bir ek gibi görev yapan *-cılık* aynı zamanda *çoğulculuk, halkçılık, simgecilik, Hegelcilik* örneklerinde olduğu gibi akım adları da yapar. *Baklavacı, baklavacılık* örneklerinde ise *baklavacı*, baklava yapan ve satan, *baklavacılık* ise bir yandan soyut bir ad bir yandan da o işi yapanın mesleğinin adıdır. Genel değerlendirme bu olmakla birlikte aynı ek *kiracılık* gibi bir örnekte de yer almaktadır. Bir meslek ifade etmeyen *kiracılık* örneğinin *baklavacılık* örneği ile ortak olan yanı ikisinde de *-cılık* ekinin söz konusu kavramların soyut olarak ifadesini sağlamış olmasıdır. Buna göre *-lık* eki bir yandan soyut bir ad yapmakta bir yandan da o meslek dalında veya iş kolunda yapılan işin adını karşılamaktadır. Burada *savcılık, elçilik* gibi örnekleri de hatırlamamız gerekir. Bu tür örneklerde ise *-cılık*, kelimeye makam, çalışma yeri anlamı katmaktadır. Yukarıda belirtilen görevlere göre *-cılık* ile kurulmuş bu özelliklerdeki kelimeler aşağıdadır.

abacılık, ablacılık, arabacılık, aşçılık, ayakkabıcılık, badanacılık, bağcılık, baharatçılık, bakıcılık, bakırcılık, baklavacılık, balcılık, basmacılık, başlıkçılık, başmakçılık, bavculuk, bekçilik, benzincilik, besicilik, bestecilik, beşikçilik, bıçkıcılık, bileyicilik, boşboşçuluk, büyüçülük, camcılık, canlandırıcılık, çalıştırıcılık, çiftçilik, çömlekçilik, demircilik, dizgicilik, eczacılık, falcılık, fesçilik, fırıncılık, gemicilik, goygoyculuk, göz bağcılık, gözçülük, güreşçilik, halıcılık, hapapçılık, hasırcılık, hayalcilik, hizmetçilik, hurdacılık, kalaycılık, kalıpçılık, kalkancılık, kalpakçılık, iğnecilik, ipekçilik, ipek bükücülük, istampacılık, kadayfçılık, kaftancılık, kâğıtçılık, kahvecilik, kalafatçılık, kalaycılık, kalburculuk, kalıpçılık, kalkancılık, kalpakçılık, kalyonculuk, kamçıcılık, kanatçılık, kantarcılık, kapamacılık, kapıcılık, kasarçılık, katırcılık, kavukçuluk, kayıkçılık, kazancılık, kebecilik, kebağçılık, kebkebecilik, keçecilik, kehribarcılık, kelikçilik, kellecilik, kendircilik, kerestecilik, kerpiççilik, kerpiç kesicilik, kervecilik, kerestecilik, kılıççılık, kilitçilik, kiracılık, kireççilik, kiremitçilik, ki-

rişçilik, konakçılık, kolculuk, konukçuluk, koruculuk, kovancılık, koyunculuk, kömürcülük, kundakçılık, kumaşçılık, kurşunculuk, kuruboyacılık, kuruyemişçilik, kuyumculuk, külhancılık, kürkçülük, lağımıcılık, leblebicilik, lokmacılık, lülecilik, macunculuk, mahyacılık, mazuculuk, mektupçuluk, menzilcilik, mermencilik, mestçilik, meşalecilik, meyvecilik, mihçilik, mızrakçılık, miyancılık, minyatürcülük, muhallebicilik, mühürcülük, mürekkepçilik, nalıncılık, nalçacılık, neftçilik, okçuluk, otacılık, oyunculuk, oymacılık, öğrencilik, öğreticilik, örücüülük, pabuççuluk, paçacılık, palancılık, pastırmacılık, paşmakçılık, pembecilik, peremencilik, pişiricilik, rençperlik, rendencilik, saatçilik, sabunculuk, sanatçılık, sandıkçılık, satıcılık, savcılık, sayacılık, sebzeçilik, semencilik, sepetçilik, sığırcılık, sıvacılık, simitçilik, sirkeçilik, stokçuluk, sobacılık, sözcülük, suculuk, süpürgeçilik, sürgücüülük, şalcılık, şayakçılık, şekerçilik, şerbetçilik, şişecilik, tahmişçilik, tahtacılık, takyecilik, tamircilik, tapuculuk, tarakçılık, taşçılık, tavukçuluk, tefecilik, tenekeçilik, telcilik, terlikçilik, tespihçilik, tiftikçilik, topçuluk, toptancılık, tuğçuluk, tulumbacılık, tuzculuk, turnacılık, tüfekçilik, tütüncülük, tütsücüülük, unculuk, urgancılık, üfürükçülük, ütücüülük, üzümüçülük, yağçılık, yağlıkçılık, yamacılık, yapıcılık (<yapu-cı) yargıcılık, yasaçılık, yatakçılık, yaycılık, yaymacılık, yazıcılık, yemenicilik, yedekçilik, yemişçilik, yılançılık, yipekçilik, yorgancılık, yuyuculuk, zağarcılık, zeytincilik, zıbukçılık, zımbacılık.

-CI eki Türkçeye hangi dilden kelime girmişse onlara yeri geldiğinde eklenebilmiş ve dilde yeni bir anlamı karşılamıştır. Özellikle Arapça kelimelere getirilen bu ek için şu birkaç örneği verebiliriz:

Arapça: *bevliyeci, hariciyeci, mürekkepçi* vb.

Farsça: *pabuççu, besteci, kâğıtçı* vb.

Batı kökenli kelimeler için de şu örnekleri verebiliriz:

Fransızca: *Akortçu, telefoncu, acyocu, minyatürcü* vb.

-CI ekiyle yeni terimler

Son yıllarda Batı'da geliştirilmiş bilim ve sanat dallarından bazılarının terimleri dilimizde Türkçe bir kök ve ekle karşılanmaya çalışılmaktadır. Sınırlı olan bu bilim dallarından biri iletişim ötekisi eğitimidir.

Eğitim bilimleriyle ilgili örnekleri son yıllarda yayımlanmış olan Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü* adlı yayından alalım. (Milli Eğitim Bakanlığı yayını İstanbul 2000):

adcı ölçek (İng. classificatory scale), *anketçi* (enquirer), (Öncül, 52.s.), *anamacı sınıf* (Osm. sermaye sınıfı, sermayedar burjuvazi İng. capitalist

class), *alan çalışmacısı* (field worker), (Öncül, 25.s.), *aracı* (İng. mediator) (Öncül 73), *araştırmacı* (researcher) (Öncül 74.s.) vb.

Bunların *-lık* soyut ad yapma eki ile kurulmuş biçimleri ise şunlardır:

adçılık (İng. nominalism) (Öncül, 7.s.), *anamacılık* (İng. capitalism) (Öncül, 46. s.), *ahlakçılık* (İng. moralism) (Öncül 14.s.), *akçılık* (İng. albinism), *akılcılık* (rationalism) (Öncül 22. s.), *anlatımcılık* (Öncül 60.s.), *aracılık* (İng. mediation), *araştırmacılık* (research) (Öncül 74.s.), *atacılık* (atavism) (Öncül 87.s.) vb.

Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü'nün A maddesinden aldığımız bu birkaç örnekte görüldüğü gibi özellikle *-er, -or* ile biten İngilizce kelimeler *-CI* ekiyle karşılanabiliyor.

Türkçeye geçen Doğu kökenli meslek adları ve bunların *-CI* ekiyle karşılanması

-CI meslek ekiyle kurulu kelimeler başlangıçtan bugüne kadar Türkçede varlığını sürdürürken İslamiyet'in kabulünden sonra Farsçadan ve Arapçadan Türkçeye farklı yapıda pek çok meslek adı girmiştir. Saray teşkilatında *-CI* eki ile yapılmış birçok görev adı bulunur. Yabancı kökenli olan meslek adlarından bazıları Türkçe *-CI* ekiyle karşılanabilmiştir. *-CI* meslek eki tarihî dönemlerde olduğu gibi özellikle Cumhuriyet Döneminde birçok doğu kökenli yabancı eklerin karşılanmasında kullanılmıştır. Bununla birlikte eki, kökü değiştiremeyen bazı yabancı adlar da bugüne ulaşmış yazı dilinde yerlerini korumuşlardır. Doğu dillerinden gelen eklerin Türkçeleştirilmesinde *-CI* meslek eki de kullanıma denk düştüğü yerde birtakım yabancı eklerin yerini almıştır. Bunlardan biri Arapça olan nispet ekidir.

Arapça *-î* nispet ekiyle kurulmuş biçimler:

Türkçeye Arapçadan geçen ve sıfat yapmaya yarayan nispet eki *-î*, Türkçeleştirme çalışmaları sırasında çeşitli eklerle karşılanmıştır. Nispet ekine karşılık olarak gösterilen eklerin başında *duygusal* "hissî" örneğinde olduğu gibi *-sal (-sel)* eki gelir. Nispet eki *-l, -al (-el)* ekiyle de *yasal* "kanuni" örneğinde olduğu gibi karşılanmıştır. Gene *Bağdatlı* "Bağdadî" örneğinde olduğu gibi *-lı* ekiyle karşılanmıştır. Renk adı bildiren ve nispet ekiyle biçimlenmiş *leylakî, limonî, nohudî, sincabî* gibi kelimeler de Türkçe isimden benzerlik isimleri yapan *-sı* ekiyle *leylaksı, limonsu, sincapsı, nohutsu* olarak karşılanmıştır.

Birkaç örnekle belirttiğim bu özellikteki nispet eki *-CI* meslek ekiyle de karşılanmıştır. Kişilerin huy ve davranışlarına dönük yapıların örneklerinden biri *hesabî*'dir. *Hesapçı* diye günümüzde kullanılan bu kelime *-CI* eki nis-

pet ekinin yerini almıştır. “Şüpheci” anlamında eski *reybî* kelimesini de buna katabiliriz. Nispet ekinin yerini alan öteki örnekler şunlardır:

Eski *tenkidî* sıfatı, *Tenkîçî bir gözle ele almak* ifadesinde nispet *î*'si *-çî* ile karşılanmış. Bu kelime zamanla *eleştirci bir gözle ele almak* veya *eleştirisel bir gözle ele almak*, *eleştirel bir gözle ele almak*, *eleştiriyele bir gözle ele almak* diye değişik biçimlerde dilde kullanılır olmuştur. Bu durum, bir karşılık bulmada yaşanan istikrarsızlığın örneği olarak gösterilebilir.

Bir başka örnek *tahlilî*'dir. Bu da Türkçeye *çözümlemeli* kelimesiyle karşılanmasına rağmen yeri geldiğinde *çözümlemeci* veya *tahlilci* biçiminde geçmekte, ancak Batı dillerinden gelen analiz bu terimlerin yerini almaya başlamıştır..

Nispet ekiyle kurulmuş adların büyük bir bölümü kişilerin meslek adlarıdır. *Udî, kemanî, tamburî, santurî, hamamî, mektubî* bunlardan birkaçıdır. Bunlar *utçu, kemancı, tamburcu, santurcu, hamamcı, mektupçu* biçiminde *-CI* meslek ekiyle karşılanabilmiştir. Ancak bazıları o mesleği icra edenlerce benimsenmemiştir. Bu tür kelimelerin Zamanla xanlalarda değişmeler ve genişlemeler olmuş. Örnek olarak *hamamcı* “hamama gitmek, boy aptesi almak zorunda bulunan kimse” anlamında da halk ağzında yer etmiştir. Cumhuriyet döneminde *imgeci* biçiminde karşılanan *hayalî*, yerine göre *hayalci* olarak da kullanılmıştır. Bu kelime anlam genişlemesine uğramış, gölge oyununu düzenleyen kimse anlamına da gelir. Öte yandan *hamamîzade* örneğinde olduğu gibi bu tür sözler başka yapılar içinde dilde yerini almış, aile adı veya o aileden biri anlamını kazanmıştır. Halk ağzında *hamamcılarının oğlu, hamamcılarının kızı* veya *hamamcılarının Reşit* biçiminde ailenin bir ferdi anlatılırken de *hamamî* sözü *hamamcı* biçiminde karşılanmıştır.

Kişilerin savundukları fikirler, gösterdikleri eğilimler de nispet eki *î* ile ifade edilirken bu tür örnekler de zamanla *-CI* meslek ekiyle karşılanmış. Bununla ilgili olarak da şu örnekleri verebiliriz:

Turanî, Turancı; nef'î, faydacı; siyasî, siyasetçi; hayalî, hayalci vb.

Bunların dışında *zehrî, zorlayıcı* örneğinde olduğu gibi nispet ekinin *-ICI* meslek ekiyle karşılanması da dilimizde işleyen bir yoldur. Ancak bu tür örnekler konumuzun dışında tutulmuştur.

Farsça *-dar* ekiyle kurulmuş biçimler:

Farsçadan Türkçeye geçen meslek ve iş adı yapan yabancı eklerden biri *-dar* ekidir. Farsçadan Türkçeye yalnızca ekler değil, kelime sonuna eklenen

bir fiilden ekleşmiş, kalıplaşmış veya birer edat durumu almış şekiller de geçmiştir. Bunlar genellikle Farsça fiillerin 3. tekil emir biçimleridir.

Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki* adlı eserinde *-dar* eki için şu açıklamayı yapmaktadır:

“Danisten fiilinden ism-i mastar olup vaf-ı terkibi teşkiline girer.” Bu ek için Şemsettin Sami, *defterdar*, *hazinedar*, *maldar* örneklerini verir. (597.s.)

Günümüzde de canlılığını koruyan *-dar* eki yukarıda belirtildiği gibi Farsça *danisten* fiilinden *kalıplaşmış* bir biçimdir. Getirildiği kelimelere “sahiplik, egemenliğinde tutma, malik olma” anlamları katar. *Tezgâhtar emektar*, *minnettar* örneklerinde olduğu gibi son sesteki sert sese bağlı olarak *-tar* biçiminde kullanılmıştır.

Bu ekle kurulmuş şekillerin bazılarını *pişdar* “öncü”, *mihmandar* “konakçı veya konukçu”, örneklerinde olduğu gibi Türkçe bir karşılık bulunmuştur.

-dar ile kurulmuş bazı yabancı kökenli kelimeler Türkçede *-CI* ekiyle karşılanamamıştır. *Türbedar*, *ziyadar*, *namdar*, *mahsuldar*, *ziyadar*, “hamamcı” demek olan *germabedar* gibi örnekler ise tarihî Türkçe metinlerde kalmıştır:

Muhammet Yelten’in yayımladığı *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi* (TDK 1998) adlı eserinde *Bacidar* (Far.) Haraç toplayan (21.a 6) örneğinde olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bu ekle yapılmış örnekler daha çok rastlanır

Bazılarında ise *-dar* eki, *-CI* meslek ekiyle karşılanmıştır: *Kasadar* “kasacı”, *emanetdar* “emanetçi”, *hazinedar* “hazineci”, *veznedar* “vezneci” *ibrikdar* “ibrikçi”, *mühürdar* “mühürücü”, *perdedar* “perdeci”, *kesedar* “keseci”, *sermayedar* “sermayeci” vb.

Bazıları da *alemdar*, *berhudar*, *defterdar*, *dümdar*, *haberdar*, *hazinedar*, *haleldar*, *havadar*, *hissedar*, *hükümdar*, *kafadar*, *manidar*, *methaldar*, *mühürdar*, *payidar*, *sahildar*, *sermayedar*, *tahsildar*, *tezgâhtar* örneklerinde olduğu gibi yapısını koruyarak günümüz yazı dilinde kullanımını sürdürmüştür.

-dar ekinin *emektar*, *bayraktar*, *sancaktar* örneklerinde olduğu gibi Türkçe *emek*, *bayrak*, *sancak* kelimelerine getirildiğini de görüyoruz.

Bu ek, eklendiği bazı kelimelere “huy edinme, benimseme, düşkün bulunma” gibi anlam incelikleri katmaktadır. *Kindar* “kinci”, *dindar* “dinci vb.

-dar ile kurulmuş bu örneklerin bazılarının *kafesdaran* örneğinde olduğu gibi Farsça çokluk eki *-an* ile kullanıldığı kaynaklarda tespit edilmiştir.

Serdar, Çuhadar, Dizdar gibi örneklerin soyadlarında da yaşadığını görüyoruz.

Farsça *-dar* eki ile yapılmış örnekler alfabetik düzende, toplu olarak şöylece sıralayabiliriz:

Ahenkdar, alakadar, alemdar, aleyhtar, bayraktar, çuhadar, defterdar, dindar, dizdar, dümdar, emanetdar, emektar, germabedar, haberdar, haleldar, havadar, hazinedar, hissedar, hükümdar, ibrikdar, kafadar, kasadar, kesedar, kıymetdar, kindar, lehdar, lerzedar, mahsuldar, maldar, manidar, methaldar, meyvedar, mihmandar, minnettar, mühürdar, namdar, nemdar, payidar, perdedar, pişdar, sahildar, sancaktar, sayedar, serdar, sermayedar, tahsildar, tezgâhtar, türbedar, veznedar, ziyadar vb.

Örneklerde görüldüğü gibi bazılarının son sesinde bulunan sert ünsüz *-dar* ekini etkilemiş *-tar* yapmıştır.

Farsça *-kâr* ekiyle kurulmuş biçimler:

Türkçeye geçmiş *-kâr* eki ile ilgili, Şemsettin Sami “İsmlere ilhak olunarak amil, fail ve sahip manası ifade eder” biçiminde bir açıklama yapmıştır. (*Kamus-ı Türkî* 1137.s.) “Kıymetli ağaçları işleyen, marangoz” anlamına gelen *kündekâr* kelimesinde olduğu gibi bu ekle yapılmış örnekle eskimiştir. *Künekâr*’in yaptığı işin adıysa *kündekârî*’dir.

-kâr ekiyle yapılmış kelimelerin bir bölümü bir meslek adından çok kişinin huyunu, durumunu, davranışını anlatan sözlerdir. Arapça bir kelimeyle Farsça bir ekten oluşan, “hileci, dalkavuk” anlamındaki *müdahanekâr* ve bunun zarf biçimi *müdahanekârane* bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Öteki örnekleri şunlardır:

hilekâr, hileci; ihmalkâr, ihmalcı, müsamahakâr, müsamahacı; nümayişkâr, nümayişçi; riyakâr, riyacı; sahtekâr, sahteci; teşhirkâr, teşhirci; teşvikkâr, teşvikçi; tecavüzkâr, tecavüzcü; ziyankâr, ziyancı vb.

Bunların arasında eski biçimlerini koruyanlar da bulunmaktadır:

lütüfkâr, kalemkâr, kanaatkâr, cefakâr, itaatkâr, riayetkâr, sitemkâr, tövbe-kâr, vefakâr isyankâr vb..

Kökü ve ekiyle Türkçeleşmiş biçimler de bulunmaktadır. Burada konu etmediğimiz *-ICI* ekiyle türetilmiş olan örnekler şunlardır:

halaskâr “kurtarıcı”, *muhafazakâr* “tutucu”, *tahripkâr* “yıkıcı” gibi örneklerde kelimeler Türkçeleştirilmiştir.

-CI ekiyle karşılanan -kâr ekinin bazen yalın biçimi değil, türevi daha çok dilde yer etmiştir. Ekin -CI olarak karşılandığı *sahteci* (*sahtekâr*) örneğinin *sahtecilik* biçimi hukuk dilinde daha geniş bir biçimde kullanılmaktadır. Öte yandan *verimkâr* örneğinde de -kâr ekinin Türkçeye getirildiğini de görüyoruz. Ayrıca “haris” anlamında *tama’kâr* örneği ise Cumhuriyet Döneminde *tamahkâr* biçiminde benimsenmiş, ayın sesinin yerine *h* sesi geçmiştir.

Bu ekin *hilekâr hile yapan, kanaatkâr kanaat eden* biçiminde karşılanmaları mümkündür. Ancak bunlar terimden çok birer tarif olur.

-kâr ile kurulu kelimelerin birer meslek ve iş adı olarak bugün de canlılığını koruduğunu ve iletişimde yeri geldiğinde kullanıldığını söyleyebiliriz. *Hizmetkâr, hizmetçi, sanatkâr, sanatçı, bestekâr, besteci* vb. -CI ekiyle kurulmuş ve *bestekâr* için önerilmiş olan karşılık *ezgici*’dir.

-kâr ekiyle yapılmış ve Türkçede yer etmiş örnekler alfabetik düzende, toplu olarak şöylece sıralanabilir:

azimkâr, bestekâr, cefakâr, cüretkâr, halaskâr, hilekâr, hizmetkâr, hürmetkâr, ihmalkâr, ihtiyatkâr, isyankâr, itaatkâr, ithamkâr, kalemkâr, kanaatkâr, kündekâr, lütuflkâr, muhafazakâr, müsamahakâr, nümayişkâr, pişekâr, sahtekâr sanatkâr, sitayişkâr, sitemkâr, tahripkâr, tamahkâr, tecavüzkâr, tedhişkâr, teşvikkâr, tövbekâr, vefakâr, verimkâr, ziyankâr

-kâr ekinin yerini alan -CI ekiyle yapılmış örneklerin bazıları -lık ekiyle soyut bir ad durumuna getirilmiştir. *Sahtecilik, ihmalcilik, bestecilik* vb.

Ek durumuna girmiş Farsça biçimlerle kurulu iş ve meslek adları

Bunların pek çoğu *huşeçin* (Far. *huşe-çin*) “başakçı, başak devşirici” (*Miftah* 60-b XV. yüzyıl) örneğinde olduğu gibi birleşik yapılardır. Farsçadan Türkçeye geçmiş bir tür birleşik kelime yapısında daha pek çok örnek bulunmaktadır. Zamanla kalıplaşmış bu kelimelerde bir isim ve buna eklenen bir fiilin emir biçimi bileşiği oluşturmaktadır. Yüzyıllar boyunca bu meslek adları Türkçede kullanılmış ve sanat kolları bu kelimelerle adlandırılmıştır. Saray teşkilatında —CI eki ile yapılmış birçok görev adı bulunur. Örneklerin bazıları Türkçe -CI ekiyle karşılanabilmiştir. Bunlarla ilgili derlediğimiz örnekler şunlardır:

-amuz “bilmek” anlamında Farsça *amuhten* fiiline dayanan bu sıfat “bil-en” anlamını taşır. Bunun Türkçede de kullanılmış örneği *maramuz* “yılancı”dır. Aynı anlamda *maramuz* yanında Farsça *giriften* fiilinden türetilmiş *gir* sıfatı ile kurulan bir de *margin* kullanılmıştır.

-ban (-van), kelimelerin sonuna gelerek “bakan, kollayan, gözeten” anla-

mında Farsça *baniden* fiilden türemiş bir sıfat ile ilgili Türkçeye geçmiş şu örnekler tespit edilmiştir:

Bağban, bağvan, bağçevan “bahçe bekçisi, bahçeci”, *pasban* “bekçi, gözcü”, *pilban* “file bakan, fil bekçisi” (M. Yelten, *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi* 57 b 14), *gavban* “sığır, öküz bekçisi”, *nigahban* “gözcü”, *sarvan* “deveci”, *dideban* “gözetleyici”(Bu ad Bitlis’te yüksekçe bir dağın adıdır.), *deştban* (kırbekeşi) vb.

-baz “oyunmak” anlamında Farsça *baziden* fiiline dayanan bu sıfat *canbaz, hokkabaz, sa’terbaz* “zıbkıç” örneklerinde geçer.

-duz (-düz) “dikmek” anlamında Farsça *duhten, (duziden)* fiiline dayanan bu sıfat *zerduz* “altıncı”, *postinduz* “kürkçü” örneklerinde bulunur.

-endaz Farsça *endahten* fiilinden yapılmış sıfat biçimi *tirendaz* “ok atan”, *silahendaz* örneklerinde geçer Bu tür biçimler vasfiterkibi diye de adlandırılmıştır.

-fürûş Farsça *füruhten* “satmak” fiilinin meful biçimi olan *fûruş* “satan, satıcı” anlamında çeşitli isimlere gelerek meslek adlarının, iş kollarının adlandırılmasında kullanılmışlardır. Osmanlı Türkçesinde geniş bir biçimde görülen bu örneklerden birkaçı şunlardır:

abafürûş (abacı), *çukafürûş* (*çuhafürûş*) (yün kumaş satıcısı), *çorapfürûş*, *destarfürûş* (sarıkçı), *dimifürûş* (kumaşçı), *hasurfürûş*, *kebefürûş* (abacı, kebeci), *kaliçefürûş* (seccadeci), *kürkfürûş*, *muşambafürûş*, *soffürûş*, *tesbihfürûş*, *tirefürûş* (pamuk ipliği satıcısı), *veznefürûş* (ölçü aletleri satıcısı), *miskfürûş* vb.

Fürûş, süpürgefürûş, yorganfarûş örneklerinde olduğu gibi Türkçe kelimelere de getirilmiştir. Ticari hayatla ilgili örneklerin sayısı bu kadarla sınırlı değildir.

Veznefürûş anlaşılan zamanla *vezneci* biçimini almış ve İstanbul’da *Vezneciler* diye bir semtin adı olmuştur.

Yukarda sıraladığımız *fürûş* ile yapılmış olan kelimelerin kaynaklarda Farsça *-an* ekiyle çokluk biçimi de bulunmaktadır. Çokluk biçimler bu esnaf topluluğunu adlandırmaktadır.

cukafürûşan (Y. Yücel, *Es’ar Defteri* 27.s.), *çorapfürûşan*, *destarfürûşan*, *abafürûşan*, *kebefürûşan*, *kürkfürûşan*, *tesbihfürûşan*, *tirefürûşan*, *kaliçefürûşan*, *muşambafürûşan*, *soffürûşan*, *veznefürûşan*, *yorganfürûşan*

Birleşik yapıda başka kelimeler de Türkçede yaşamıştır. Bunlardan birkaçı da şunlardır:

-ger *kuzeger* “bardakçı”, *dülger*, *zerger* “altın işleyen”, *zergeran*, *çarhger* “çarkçı”, *kemanger*, *ramişger* “çalgıcı”, *biryanger* “kebabçı”, *dusger* “sıvacı”.

-gir “tutmak” anlamında Farsça *giriften* fiiline dayanan bu sıfat *mahigir* “balıkçı”, *küştgir* “güreşçi”, *margin* “yılancı” *tirgir* “okçu” örneklerinde bulunur.

-keş Farsça *keşiden* fiiline dayanan *keş*, “altın işleyici” anlamında *zerkeş* biçiminde bir meslek adı yapmıştır.

-zen Farsça *zeden* (vurmak) fiilinin sıfat biçimi olan *zen* davulcu anlamında nakkarzen örneğinde kullanılmıştır. Farsça *sikkezen* örneğini de buna katabiliriz. *Sikkezen*, *sikke urucu* diye karşılanmış örnekte *-zen*, *-ICI* ve *urmak* (vurmak) fiili ile kullanılmıştır.

Burada sıraladığımız meslek adlarıyla ilgili sözlerin pek çoğu tarihî metinlerde kalmıştır. Bunlar arasında birer meslek adı olup da kaynağını Farsçadan alan günümüzde de varlığını sürdüren şekiller vardır:

Kalpazan, *çoban*, *dellal*, (*tellal*), *dellak* vb.

Bu yapılar içinde tespit ettiğimiz sözler yanında doğrudan bir mesleğe ad olup Farsçadan Türkçeye geçmiş kelimeler de vardır. İlkel yöntemlerle kumaş, bez yapıp satan dokumacı anlamında Farsça *culha*, aynı zamanda dokunmuş mal için de kullanılır. Bu sözün halk ağzında yaşayan *Culha kefensiz ölü* biçimindeki atasözü bazen de *culhacı kefensiz ölü* diye geçer.

Bunların da Farsça *-an* çokluk ekiyle kurulmuş biçimleri metinlerde tespit edilmiştir:

Çilingiran, *çorapfürûşan*, *kürkfürûşan*, *dabbağan*, *dellalan* vb.

Doğu dillerinden Türkçeye geçen ve bugün eskimiş olan meslek adları

İç seste çift ünsüz yapısıyla *kasap* (<*kasap*), *bakkal*, *hammal*, *debbağ*, *bez-zaz*, *hattat*, *neccar*, *sarraç* (< *saraç*) gibi Arapça kökenli kelimeler tarih boyunca *-CI* ekini gölgelemişse de ekin canlı oluşu, pek çok örnekte varlığını sürdürmüştür. Bunlara Farsçadan geçen *terzi*, *rençber*, *dülger* kelimelerini de ekleyebiliriz.

Bunların büyük bir bölümü Arapça kökenli meslek adlarıdır. Farsça örnekler pek azdır. *Irgat* gibi tek tük Rumca kelimelere de rastlanmaktadır.

Günümüzde yaşayan veya oldukça eskimiş, metinlerde kalmış bu tür kelimeleri aşağıda verilmektedir. Hemen belirtmemiz gerekir ki burada sayıları yüze yaklaşan meslek adları aşağıdakilerle sınırlı değildir.

aktar bk. aktar

amele (Ar.) İşçi (*Hıdmat-i şakada bulunan* (toprak kazımak, taşımak gibi ağır işlerde çalışan. Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*)

attar (Ar.<itr) aktar 1.güzel koku yağlar satan 2. İğne, iplik boya vb. eşya satan (Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*)

attaran Attar 'ın çokluk biçimi (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)

arraf (Ar.) Falcı (A. Kırkkılıç, *Lehçetü'l Lugat* 281.s. XIX. yy.)

benna (Ar.) bina yapan

bevvap Ar. Kapıcı (A. Kırkkılıç, *Lehçetü'l-Lugat* 381.s. XIX. yy.)

bezzaz (Ar.) Bez satan, kumaş satan

bezzazan (Ar.) Bezzaz'ın çokluk biçimi. (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)

celep (Ar.) Hayvan tüccarı

cerrah (Ar.) Cerrah, operatör. *Riş-saz* (*Elfaz* 14 a-4 XVII, yy.)

cerrehan Cerrah'ın çokluk biçimi

cülâh (Ar.) Çulcu (< *cüllah*) Çul yapıp satan, dokumacı (*Bu culahlar ki, bez dokuyup pazara getirirse, bir çift bezden iki karaca akça tamga alınurmuş* N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* TTK Ankara 1991 167.s.) (*Bir cullah oğlu cullahun bir bay'atına vefa eylediin.* A. Tekin, *Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbni Kesir Tercümesi* 128 a 4)

dellal (Ar.) Tellal. (*Bunlar katı zillet çeküp kimi dellal ve kimi ma'cuncı ola. Kitabu Mesalih* 6.s. XVII. yy.)

derzi (Far.) Terzi

dülger (Far.) Marangoz (*Pes her ahval buna geredür dülger kuyumcı olamaz ve kuyumcı derzi olma. Mesalih* 85.s. XVII. yy.)

ferraş (Far.) Cami, mescit gibi yerlerin bakıcılığını üstlenen

gammaz (Ar.) Fitneci, koğucu

gassal (Ar.) Ölü yıkayıcı

gavvas (Ar.) 1. Dalgıç. 2. Bilim işlerinde usta kişi (*Söz denizine dalup gavvas-var / Ol denizde gevher-istan şah-var. Darir* 14.beyit XIV. yy.) (*Abbas müşkil işler üzerine gavvasdur.* A. Tekin, *Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbni Kesir Tercümesi* 286 4).

- gazzaz** (Ar.) Terzi. (*Gazzaz iğnesi* .Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 112.s.) (Arslan Tekin, *Şirvanlı Mahmud Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi* 128 a 3)
- haccam** (Ar.) Şişe ile vücutta kan toplayıp neşterle kan alan
- haddad** (Ar.) Demirci
- hadim** (Ar.) Hizmetçi
- haffaf** (Ar.) Ayakkabıcı, Ayakkabı satan bk. **kavaf**
- haffafan** (Ar.) Ayakkabıcılar
- haffar** Ar. Mezar kazıyıcı, mezarıcı
- hafir** (Ar.) Kazıcı, hafriyatçı,
- hakkâk** (Ar.), Taşa, sert yüzeylere ucu sert bir madenle yazı, motif kazıyan
- hallaç** (Ar.)c Pamuk atan
- hallacan** Pamuk atanlar, bu iş kolunun esnafı
- hami** (Ar.) Himayeci
- hamamî** (Ar.)Hamamcı, hamam işleten. (A. Kırkkılıç, *Lehçetü'l-lugat* 321.s. XIX, yy)
- harrat** (Ar.) Çıkrıkçı
- hasat** (<*hassad*) Ekin biçici
- hattat** (Ar.) Yazıcı, elle yazan
- hayyat** (Ar.) Dikiş diken, terzi
- hayyatan** Dikişçiler (Y. Yüce, *Es'ar Defteri* 27.s.)
- hazzaf** (Ar.) Çanakçı, çömlekçi
- hokkabaz** (Ar. Far.) El çabukluğu ile oyun yapan” (A. Kırkkılıç *Lehçetü'l-Lugat* 332.s. XIX. yy.) “
- huddam** (Ar.) hizmetçi
- ırgat** (Yun.)İşçi (*Müzd-ver. Elfaz* 7 b-10 XVII. yy.) (Ş. Sami, *Kamus-ı Türki*)
- kâhin** (Ar.) Falcı (*Elfaz* 32 a-6 XVII yy.)
- kalpazan** (Ar. Far.) Sahte para basan, hileci (A. Kırkkılıç, *Lehçetü'l-Lugat* 376.s. XIX. yüzyıl.)
- kâtip** (Ar.) Yazıcı

kassar (Ar.) Çırpıcı, kumaş beyazlatıcı, toz alıcı

kassap (Ar.) Kasap. (Bir *kassap* ki iki akçe koyın eti satsa. (Mesalih 53.s. XVII. yy.)

kavaf (Ar.) Ayakkabıcı, Ayakkabı satan, haffaf (*Elyevm eski tarzda ve kaba ayakkabıları yahut terlik ve emsali gibi şeylerin hazırlarını satanlara tahsis olunmağla kunduracıdan fark olunur.* Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*)

kavvas (Ar.) 1. Okçu 2. Bekçi, büyük elçiliklerde güvenlikçi

kayyum, kayyım (Ar.) Cami hizmetçisi

kazzaz (Ar.) İplikçi, iplikle ilgili iş yapan, ipekçi. (*Kurd siyaseti korkusundan ebrişim kurdı gibi kazzaz dükkanın kurmuşdu.* Z. Korkmaz, *Mar* 51. b-1 XIV. yy.)

macuncu (Ar.) Macun satıcısı (*Bunlar katı zillet çeküp kimi dellal ve kimi ma'cuncu ola.* Mesalih 6.s. XVII. yy.)

madrabaz (Far.) Ucuz aldığı bir malı bekleterek pahalı satan kimse

meddah (Ar.) Kişilerin taklidini yaparak bir tür oyun sergileyen sanatçı

mellah(Ar.) Gemici

mellahan *Mellah*'ın çokluk biçimi, gemici esnafı.

meşaleci Meşale yapıp satan kimse. (*Bir kapucu olmaya meş'aleciler gibi tuğçılar dahi bellü kapucu ol* (Mesalih, 111.s. XVII. yy.)

muhtesip (Ar.) Belediye görevlileri. (*Muhtesible ve gemiciler ve bazarıcılar kazı efendiye gidüb eyidüb cevap verirler.* Mecalih 51.s. XVII. yy.)

muhzır (Ar.) Mübaşir

musannif (Ar.) Kitap yazan, düzenleyici.2. *Mütercim eydür musannifün sözi sahih degüldür. İbn-i kesi* 66 a-13 XV. Yüzyıl)

mutaf (Far.) bk. **muytap** (Anadolu halk ağzında **mutaf, muytaf** biçiminde eski metinlerde de geçmektedir.(Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)

muytafan *Muytaf*'ın çokluk biçimi

muvakkit (Ar.) Vakit tayin eden, saatleri ayarlama ile sorumlu kimse

muytap (Far.) 1.Kılı ana madde olarak kullanan, çul, çuval, yem torbası gibi eşya dokuyan, dokumacı 2. Bu işi yapan kimsenin adı.(M. Çadircı TDAKSY 141.s.)

- muhtaban** Muhtap'ın çokluk biçimi)
- mücellit** (Ar.) Ciltçi. Beyazıt'ta mürekkepçilerde bir mücellit Sait Efendi vardı. (H. Cahit Yalçın, *Edebî Hatıralar* 11.s.)
- mücellidan** Ciltçiler (Y. Yücel, *Esar Defteri* 27.3.)
- müezzîn** (Ar.) Ezan okuyan (M. Yelten, *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi* 23a 8)
- müfessir** (Ar.) Tefsir eden, açıklayan, açıklayıcı
- müfessiran** Müfessir'in çokluk biçimi
- müneccim** (Ar.)1.Rüya yorumu yapan. 2. Yıldızlara bakıp çeşitli yorumlarda bulunan. (*Müneccimler cem' eyledi, bu yıldızın neye delalet itdüğün sordu. İbn-i Kesir* 70 b-6 XV. Yüzyıl)
- münekkit** (Ar.) Tenkitçi, eleştirici, eleştirmen
- mürdeşu** (Far.) Ölü yıkayıcı (Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*)
- mürebbi** (Ar.) Hizmetçi, eğitimci
- müsahtih** (Ar.) Tashihçi, düzeltici, düzeltmen
- müşteki** (Ar.) Şikâyetçi
- mütercim** (Ar.) Tercüman, çevirici (*Mütercim eydür musannifün bir sözü sahih degüldür.* (M. Yelten, *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi* 66 a 13, XV, yy.)
- müverrih** (Ar.)Tarih yazıcı (M. Yelten, *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi* 15 b 8)
- müzdver** (Far.) İşçi
- nakkar** (Ar.) Çalgıcı
- nakkaş** (Ar.) Yapılar duvarlarına, mezar taşlarına süsleme yapan bezekçi (*Hemân lahza nakkâş döner gelür / Yigirmi otuz yapucular alur (C. Dilçin, Süheyl Nevbahar* 1339. beyit XIV. yy.)
- nalbant** (Ar. Far.) (<nal-bent) Atlara, katırlara nal çakan..(A. Kırkkılıç, *Lehçetü'l -Lugat* 489.s. XIX. Yüzyıl Y. Yücel, *Es'ar Defter* 27.s)
- naşir** (Ar.) Yayımcı
- natur** (Ar.) Hamamda müşterileri yıkamayla görevli, tellak
- neccar** (Ar.) Marangoz, doğramacı
- rasıt** (Ar.) Rasat eden, gözleyen, gözlemci

rencber (Far.) (<renc-ber) Çiftçi, tarlada çalışan işçi (A. Kırkılıç, *Lehçetü'l-lugat* XIX yy.) (Ş. Sami, *Kamus-ı Türki*)

natur bk. Natır

rişsar (Far.) Operatör

saka (Ar.) Evlere su dağıtan. (*Abriş (Elfaz* 25 b-11 XVII, yüzyıl)

saraç, sarrac At eyerleriyle, deri işleriyle uğraşan usta ve bu iş kolu. (*Padişah hazretlerinin ol murassa eyerli atlarını sarraclar eyerler. Mesalih* 111.s. XVII, yy.)

sarban (Far.) Deveci

sekkâk (Ar.) Bıçakçı

sekkaf (Ar.) Çömlekçi

şuturban (Far.) deveci

tabbah (Ar.) Aşçı, tekkelerde çalışan aşçı

tabbahin *Tabbah*'ın çokluk biçimi

tabbal (Ar.) Davulcu

tacir (Ar.)Ticaret yapan

taciran *Tüccar*'ın çokluk biçimi

vakanüvis (Ar.,Far.) Tarihçi

zerrat (<zerrad) Zırh örücü

Yukarıda sıraladığımız kelimeler arasında Arapça kurallara göre iç sesteki ikiz ünlüler korunmakla birlikte bazıları Türkçede zamanla tek ünsüze düşmüştür. *Kasap*(< *kasap*), *saraç*(<*saraç*), *kasar*(<*kasar*) vb.. Halk ağzına *kasar*, *kasarcı*, *kasarcılar* biçimi de yaşayan bu sözün *kasarcılar* örneği Bitlis'te kaynak suları bol olan bir semtin adıdır. *Kasarcılık* diye de adlandırılır.

-CI ekiyle kurulmuş yabancı kökenli meslek adları

Bu bölümde toplanan meslek adlarını iki ayrı başlık altında verebiliriz:

-CI ekiyle kurulmuş kökü yabancı eski meslek adları, -CI ekiyle kurulmuş kökü yabancı yaşayan meslek adları.

-CI ekiyle kurulmuş kökü yabancı eski meslek adları.

Menzilci, *esirci*, *peremeci* örneklerinde olduğu gibi bu bölümde yer alan meslek adları zamanla önemini, işlerliğini kaybetmiş adlardır. Tarihî metinler-

de rastladığımız bu meslekler, değişen teknik koşullar, ekonomik gelişmeler, toplumsal anlayışlar karşısında kullanım dönemlerini kapatmışlardır. Artık *esir emini* biçiminde bir makam ve onu yöneten *esirci*, adında bir kişi bulunmamaktadır. Artık kara yollarında *menzilhane* ve bu yerin sorumlusu *menzilci* adı altında bir kişi yoktur. “Kehribar satan kimse” anlamında *kehribarcı* teriminin dönemini tamamladığını şu cümleden de anlıyoruz: *Ben babamla anemle gittiğimiz siyah kehribarcıları şimdi bir masal gibi hatırlıyorum* (Tanpınar, *Beş Şehir* 25.s.)

Bu arada *bevliyeci* (ürolog), *cerrah* (operatör) örneklerinde olduğu gibi mesleğin devam ettiği yalnızca adının değiştiği örnekler de dikkat çekicidir.

Kaynaklarda *raks urucu*, *sikke urucu* gibi örnekler de geçmektedir. Bu tür örnekler *-ICI* ekiyle kurulmuş olduğundan bu malzemenin dışında tutulmuştur. “Raksı meslek edinmiş kimse” anlamındadır. Raks sanatını benimsemiş olanın erkeğine *rakkas*, kadınına *rakkase* denmiştir. Bu adın Türkçe kaynaklarda *raks urucu* biçiminde karşılığını bulmaktayız (*Miftah* 41. b. XV. Yüzyıl)

Konunun örnekleri şunlardır:

avandacı Osmanlı saraylarında hademe sınıfı

bazarcı Pazarıcı. (*Şol veçhile yasak oluns ki gemiciler katı ham yemiş getürdükte hiç bazarcılar ve halk almasa Mesalih* 49.s. XVII. yy)

bevliyeci Şimdi bunun yerine batı kökenli *ürolog* kullanılıyor.

bostancı 1.Bastan işleriyle meşgul olan 2.Osmanlı idaresinde güvenlikle ilgili er. (*Fellaz, paliz-ban. Lehçetü'l- lugat* XIX, yüzyıl).

cülahcı Cülah, çulcu. Bk. cullah

esirci Köle ve cariye alış veriş yapan kimse. (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 2.s.)
1847 yılında Osmanlı Hükümetince kaldırılmıştır (Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugati*, İstanbul 1986)

esirci emini Esir alıp satanları denetleyen, vergi toplayan görevli.

feremeci bk. peremeci

hacamatçı Haccam, şişeyle vücutta kan toplayıp neşterle kan alan.

hamamcı Hamam işleten (*Hamacıya müriüveten ziyade viren men' olunmaz.* Yaşar Yücel *Es'ar Defteri* 115.s.)

hamamcıyan (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)

haraççı Haraç toplamakla görevli kimse. (*İki yıl gayret edüb verirler üçüncü yıl haraççı gelüb mürdeleri* (ölü) *çıkarmaga nevyafte* (vergi) *talebi der. Mesalih* 71.s.XVII. yy.)

hancı Han işleten (*Lehçetü'l-Lugat* 322.s. XIX yy.)

kehribaracı Kehribar satan kimse. *Ben babamla annemle gittiğimiz siyah kehribaracıları şimdi bir masal gibi hatırlıyorum* (Tanpınar, *Beş Şehir* 25.s.)

kervancı Yük taşıyan at, katır, deve gibi hayvanları yöneten.

lağımıcı Lağım temizlemekle görevli işçi (*Girizleri açup temizleyen amele* 2. *Vatiyle düşman kalelerini atmak için müstahdem asker Şemsettin Sami, Kamus-ı Türkt*)

menzilci Ulaşım ve haberleşmeyi sağlıklı bir biçimde gerçekleştirmek için ana yolların geçtiği şehir ve kasabalarda uygun aralıklarla menzilhane denilen durak evleri yapılmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren yapılan bu uygulamada söz konusu menzilleri yönetenlere *menzilci* denmiştir.

miyancı Piyasayı kontrol altında tutan (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 278.s.)

nalcı Nalbant (*Elfaz* XVII. yüzyıl)

nalçacı Ayakkabıların burun veya ökçelerine aşınmaması için demir parçası çakan (Y. Yücel *Es'ar Defteri* 27.s)

pabuççu < (*pabuççı*) Pabuç yapıp satan (*Lehçetü'l-Lugat* 531.s. XIX. Yüzyıl)

peremeci Eskiden Boğaz'da büyük yük kayığı işleten (R. Halit Karay *Tan Mayıs* 1943)

sandıkçı Sandık yapıp satan kimse. (*Köşe başındaki sebzeçiden döndük, helvacıyı saracıyı geçtik, bizim sandıkçı dükkanına geliyoruz.*(H. Z. Uşaklıgil *İzmir Hikâyeleri* 5.s.)

vardacı (<İt. varda) Tramvayların önünde “destur, savul” diyerek yol açan görevli. (*Pırpır kıyafet vardacılar şehrin görünüşüne az mı güzellik katarlarda.* Ahmet Rasim *Eşkâl-i Zaman*, Orhan Ş. Gökyay yayını 4.s.)

varakçı Altın ve gümüş döverek saç kılı inceliğinde ürün ortaya koyma işi. (*Varakçı hanı kapalı çarşı dolaylarındadır.* Y. Yücel *Es'ar Defteri*)

zıbıkçı (Far.) Soytarı. (*Sa'ter-baz Lehçetü'l-lugat* 78.s. XIX, yy.)

zindancı Hapishane, zindan bekçisi. (*Başladı zindancı yaşadığı urur / Yusuf ol dem bir gezin hem çağırır. Darir* 21 a-5 XVII, yy.)

-CI ekiyle kurulmuş kökü yabancı, yaşayan meslek adları

Bu başlık altında toplanan meslek adları da eski meslek adlarıdır. Ancak bunların işlerliği hâla devam etmektedir. Örnek olarak *bozacı* günümüzde de sokaklarda dolaşmakta ve boza satmaktadır. Verilen kaynaklarda görüldüğü gibi bunlar, yüzlerce yıldan bu yana kullanıla gelen yapıca değişikliğe uğramış meslek adlarıdır. *Aynacı* örneğinde olduğu gibi bazıları da zaman içinde mecaz anlamlar kazanmıştır. Örneklerin kökü Doğu kökenlidir. Aralarında Rumca (*küfe, küfeci*) İtalyan (*acyo, acyocu*), Fransızca (*akor, akortçut*) Ermenice (*ayınga, ayıngacı*) kelimeler de bulunmaktadır.

acıyocu Tahvil alım satımında hile yapan

afişçi Duvar ilanları yapıp asan

akortçu Piyano, org gibi müzik aletlerinin ayarını yapan

ayıngacı Tütün kaçakçısı

aynacı 1.Ayna satan.2. Hileci

aynacılar Ayna yapıp satan. (*Aynacılar ehl-i hiref arasında bir esnaf grubu. Okçuluk* 321.s.)

bevliyeci İdrar yolları hastalıklarını tedavi eden, ürolog

bozacı Boza yapıp satan kimse. (*Haydar bin Abdullah-nam bozacıya mahfil-i kazaya getirdüklerinde Şeriye* 6.sayfa XVI. yy)

cilacı Çeşitli maddelere cila veren, ovarak veya vernik sürerek parlatan kişi. (Ş. Sami, *Kamus-ı Türki*)

çorapçı 1. Çorap ören, çorap yapan 2. Çorap satan tüccar (*Kamus-ı Türki*)

deveci Deve sürüsü gezdirip otlatan kişi 2. Kira ile deve işleten kimse (Ş. Sami, *Kamus-ı Türki*)

duvarcı (<*divarcı*) Çeşitli yapı malzemesiyle duvar yapan işçi

dümenci Geminin dümenini kullanan adam (Ş. Sami, *Kamus-ı Türki*)

falcı Fala bakan, fal açan (Ş. Sami, *Kamus-ı Türki*)

furuncı Fırınıcı. (*Ahval budur ki ekser etmekçi furunlarında furuncı ve etmek yoğunurucu cem'isi kâfirdur Mesalih* 106.s. XVII. yy)

helvacı Helva yapan veya satan kimse. 2. Helva yapılıp satılan iş yeri. *Köşe başındaki sebzeçiden döndük, helvacıyı, saracı geçtik, bizim sandıkçı dükkânına geliyoruz.* (H. Z. Uşaklıgil *İzmir Hikâyeleri* 5.s.)

hamamcı 1. Hamam işleten (*Lehçetü'l-lugat* 321.s. XIX, yy) 2. Hamamda yıkama görevini yürüten. Hamamcıya mürüvvetten ziyade viren men' olunmaz Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 115.s.) 3. Gusül aptesti alma durumunda bulunan (Bitlis)

hasırcı Hasır yapmayı meslek edinmiş kimse. *Manyas Ovasından getirilen hasır otlarından hasır yapan kimse. Hasırcıyan-ı hassa Yeniçeri odalarına, acem kışlalarına hasır dokuyan görevli*(M. Sertoğlu)

ıstampacı Istampâ denen kalıp, şablon çıkartan kişi.

kalafatçı Gemilerde tahtaların arasını su geçirmez bir biçimde ziftle dolduran (*Lehçetü'l Lugat* 372.s. XIX, yy.)

kalıpçı 1.Kalıba vurma gereci olarak tahta veya plastikten ayak biçiminde ürünler yapan 2. Beton işinde tahtadan yuvalar yapan.

kireççi Kireç ocağı işleten, kireç satan. *Kireççi* (*Lehçetü'l- Lugat* 432. s. XIX. yy)

kürkçü Kürk yapan, elbiseye kürk kaplayan Ş. Sami

mumcu Saray mutfağından toplanan iç yağlarına balmumunu karıştırıp mum üreten

muştacı (Far.) Haberci, müjdecî (M. Yelten, *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi* 84 a 16)

mürekkepçi Mürekkep yapan ve satan. (*Beyazıt'ta mürekkepçilerde bir mücellit Sait Efendi vardı. H. Cahit*) Yalçın, *Edebî Hatıralar* 11.s.)

sayacı Ayakkabının üst kısmını hazırlayan, makinede diken.

sebzeçi Sebze satan. (*Köşe başındaki sebzeçiden döndük, helvacıyı, saracı geçtik.* H.Z. Uşaklıgil, *İzmir Hikâyeleri* 5.s.)

sepetçi Sepet yapıp satan (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)

sıvacı Duvarlara sıva yapan Dus-ger (*Lehçetü'l- Lugat* 591.s. XIX. yy.)

sikke urucu *Sikke-zen* (*Elfaz* 22 b-8 XVII, yy.)

sirkeci Sirke yapan veya satan.

tiftikçi Tiftik ticareti ile meşgul olan.

zınbacı Çeşitli eşya ve araçlara zımba vuran kimse. (*Zınba uran cuha kenarlarını ve sair şeyleri zınba ile delüp donatan adam. Ş. Sami Kamus-ı Türkî*)

-CI ekiyle kurulu eski Türkçe meslek adları

Tarihî dönemlere ait örnekler arasında *balıkçı, bekçi, elçi, işneci* örneklerinde olduğu gibi, kökü ve ekiyle Türkçe olanlar bugün de yaygın bir biçimde geçerli mesleklerdir. Bunların arasında dönemini tamamlamış olanlar da vardır.

arpacı Arpa satan (*Arpacılar ve suya bakıcılar ve müneccimler gibi Tara-ma Sözlüğü*), (Arpa ve alelittlak hayvan yemi satan adam. Ş.Sami, *Kamus-ı Türkî*)

arpacı kumrusu mec. Zuhurata tabi adam (Ş.Sami, *Kamus-ı Türkî*)

aşçı Yemek yapan. (Bir hane veya konukta yemek pişirmekle mükellef adam tabbah *Aş maslahatı aşçılarındur. Kitabı Mesalihi'l- Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin* 105.s. XVII. yy).

aşçıbaşı Aşçıbaşı (*Aşçıbaşı galiba ancak has yimege nezaret ider. Kitabı Mesalihi'l- Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin* 105.s. XVII. yy).

atıcı Ok atan (*Sonra atıcılar cem olup. Tekin Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbni Kesir Tercümesi* 98b 11)

atımcı Pamuğu, yünü yay ve tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kimse.

ayakçı 1. Ayak işlerinde kullanılan kimse 2. Bir iş sürecince tutulan hizmetçi 3. Gezici satıcı, çerçi 3. Belirli bir işi olmayan işçi

ayarcı Esnafın kullandığı ölçü aletlerini denetleyen görevli

baççı Gümrük vergisi alan, baş alan kimse

bakıcı 1.Kollayıcı, koruyucu kadın. (*Sa'teri, bakıcı 'avret. Miftah* 76–6 XV. yy) 2. Falcı (*Araf Falcı ve bakıcıya denir. Tarama Sözlüğü*)

baltacı Balta yapıp satan, teberzen (*Elfaz* 9 a–3 XVII. yy)

bardakçı Çanak çömlek yapan. *Kuze-ger (Lehçetü'l-lugat* 98.s.)

başmakçı Ayakkabı yapıp satan kimse 2. Camilerde ayakkabılara bekçilik eden kimse. (*Meseldür ki eydür ulu kiçi / Olur başa bun gelse baş-mahcı. Süheyl ü Nevbahar* 1963. beyit XIV. yy) (*Bu avratun hoz bir başmakçı yigid ile sevdası varıdı. Mar. 35 b-3 XIV. yy.*)

bekçi Bir yeri veya eşyayı koruyan, gözeten. (*Yolda Yusuf bekçi komuşdı / Her ne olsa bana eydüniüz işi. Darir, 1195. beyit XIV. yüzyıl*)

boyacı 1.Boya işleriyle meşgul olan kimse. 2. Ayakkabıları, boya cila sürerek temizleyip parlatan kişi 3. Bu işin yapıldığı iş yeri. (*Boyacı sabbagdur (Lehçetü'l-lugat, 128.s.)*)

bozmacı Modası geçmiş mücevherleri alıp onları bozarak yeniden işleyen.

börekçi 1. Börek yapıp satan 2.Börek satılan iş yeri. (*Baha-i kürek-i börekçi, kebir aded I, kıymati 15. Y. Yücel, Es'ar Defter 147*)

bükücü Halat yapan, kendir büküp satan (*Gemi halatı bükücüden alınmak lazım olundukta kantarı, kıymeti 600. Y. Yücel, Es'ar Defter 128*)

çakmakçı 1. Maden levha, tel gibi malzemeyi kutu, baston, sehpa gibi eşya üzerinde açılmış çukurlara yerleştirme işi. 2. Tüfek çakmakları yapıp satan kimse.

çarhacı Osmanlılarda öncü görevi yapan asker. (*M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*)

çarıkçı Çarık yapıp satan kimse.

çakırkçı Kuyulardan su çekmek veya iplik sarmak için çeşitli aletler yapıp satan kişi. (*Çarhgir. Lehçetü'l Lugat 177.s. XIX, yy.*)

çiftçi Ekim işiyle meşgul kimse. (*Pes bu hâl katı sakınacak yirdür, çiftiye kuyumculuk teklif itmek gibidür. Kitabı Mesalihi'l- Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin 83. s. XVII. yy*)

çizmeçi Çizme yapıp satan kimse. (*Müzedüz. Elfaz 14 s-6 XVII. yy*)

çömlekçi Çanak, çömlek yapıp satan kimse. (*Şekkaf . Lehçetü'l-Lugat 187.s. XIX. yy*)

değirmenci 1.Değirmen işleten. 2. Değirmen işçisi. (*Asiyaban Elfaz 17 b-6 XVII. yy*)

demirci (<temürçi, demürçi) Demirden çeşitli araç ve gereç yapan, satan kimse. (*Ahenger Lehçetü'l- Lugat 207 XIX, yy*) (*Demürçi ki ol yandura çah kömür / Çeküç Sala vii ola kızmış demür. Süheyl ü Nevbahar 4482. beyit XIV. yy*)

deveci Deve besleyen, deve sürüsü olan kimse. (*Deveci dahı yükin yiynildi. Mar. 47. 9 XV. yy*) (*Sarban, sarvan. Lehçetü'l-Lugat XIX yy*)

- doğancı** (<*togancı*) Doğan kuşu besleyen satan kimse. (*Togancı kuşın u sipahi atın Bilür nite kim çerçi çert aletin. Süheyl ü Nevbahar* 4082. beyit XVI. yy)
- dörpücü** Doğrama ve kesme gibi iş kollarında kullanılan aletleri keskinleştiren, kullanılır hâle getiren (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)
- düdükcü** Fülüt, ney çalan. (*Nayzen Elfaz* 19 b-4 XVII. yy)
- ekinci** Çiftçi, ekme biçme işi yapan. (*Ekinci esirgedi, ılanı aldı, eşek torbasına kayu başına asdı. Mar.* 8a-2 XIV. yy)
- eskici** Eski alıp bir şekilde değerlendiren kimse 2. Eskileri tamir eden. (*Pinduz Miftah* 48 a XV. yy)
- etmekçi** Ekmek yapıp satan. (*Ahval budur ki ekser etmekçi furunlarında furuncu etmek yoğurucusu cem'isi kâfirdur.* Y. Yücel, *Kitabu Mesalihi'l-Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin* 106.s. XVII. yy) *Müsülmanlaru ekseri etmekçilerin bir hallerinden katı bihuzurlardır.* Y. Yücel, *Kitabu Mesalihi'l-Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin* 106. s. XVII. yy) (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 110. s.) (*demürü demürin oğduğı gibi ve etmekçi hamırın yogurduğı gibi ...A. Tekin, Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbni Kesir Tercümesi* 67 b 21).
- etmek yoğurucu** Ekmek için hamur yapan. Örnek için bk. etmekçi
- gemici** Gemici (*Şol vechile yasak olınsa gemiciler katı ham yemiş getürdükdede hiç bazarcılar ve halk almısa.* Yaşar Yücel, *Kitabu Mesalihi'l-Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin* 49.s. XVII. yy), (*Keştiban gemici. Miftah* 95 a XV yy)
- getürücü** Bir ürünü, bir yiyecek maddesini bir yerden getirip satan kişi, kabızıl (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 29.s.)
- gözcü** Gözetleyen. (*Nıgahban, gözcü. Miftah* 105 a XV. yy) (*Dideban, didevan, girde ban. Lehçeti'l-lugat* XIX. yy)
- güreşçi** Güreş sporu yapan. (*Küstgi.r Lehçeti'l-lugat* 314.s. XIX. yy)
- iğneci** Hastalara iğne yapan kişi (Y. Yücel *Es'ar Defteri* 27.s.)
- ilçi, ilçî** Elçi. (*Nu'man bir Münzir'e ilçî gönderdi İbn-i Kesir* 163 b 5 XV. yy.)
- iplikci** İplik satan (Y. Yücel, *Ea'ar Defteri* 27.s.)
- iplikciyan** (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)

kapıcı (< **kapucu**) Kapı bekçiliği yapan kimse. (*bevvab. Lehçetü'l- Lugat* 381.s. XIX. yy) (*Kapucu ilerü yorıdı elin Nevbaharanun göksine vurdu ki destur Yoktur. Mar 11 b- 12 XIV. yy*)

katırcı Katır ile nakliye yapan. (*Katırcılara yükletmege yardım itseler Y. Yücel, Kitabı Mesalihi'l- Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin* 104. s. XVII. yy)

kavuncu Kavun pazarlayan, sokaklarda, pazarlarda kavun satan kimse.

kayacı Kayalık arazide bulunan şahin ve atmaca yuvalarına çıkıp yavru alan, satan kimse (M. Sertoğlu)

kayıkcı Kayık işleten (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)

kayıkcıyan (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)

kazancı Kazan yapıp satan kimse. (*Kişi kim kuyumcu vü kazancıdır / Bir ogul bu 'alemde kazancıdır. Süheyl ü Nevbahar* 5411 beyit XIV. yy)

Kılıçcı Kılıç yapıp satan (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)

kuyumcu Kuyumcu (*Kişi kim kuyumcu vü kazancıdır / Bir ogul bu 'alemde kazancıdır. (Süheyl ü Nevbahar* 5411 beyit XIV. yy)

okçu (>**ohcu**)Ok atarak savaşmayı meslek edinmiş kimse. (*Şeh eydür bir oh-cıya kim oh atar / İrişmezdi ucına ta'ama batar. Süheyl ü Nevbahar* 1149. beyit XIV. yy.)

otlukcu Merada, çayırdı ot biçme işini yapan (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 117.s.)

ögütücü Ögüt veren nasihat eden (A. Tekin Şirvanlı Mahmud, *Tarih-i İbni Kesir Tercümesi* 125 a 17).

pişirici Aşçı (M. Yelten, *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi* 162 a 5)İ

satıcı Mal satan. (*Velid bir gün giderken bir tere satıcıya uğradı A. Tekin, Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbni Kesir Tercümesi. 166 a 3*)

sarıkcı Sarık yapıp satan (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)

sarıkcıyan (Y. Yücel, *Es'ar Defteri* 27.s.)

topçu Topçu (*Elfaz* 14 b-10 XVII. yy.)

tuğcu Tuğ yapıp satan kimse. (*Bir kapucu olmaya meş'aleciler gibi tuğcılar dahi ola Y. Yücel, Kitabı Mesalihi'l- Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin* 111.s. XVII. yy)

yağcı Yağ ticareti yapan. (*Ruganger. Elfaz* 50 a-9 XVII. yy.)

yamacı Yama işleri yapan (*Refuger. Elfaz* 51 a-5 XVII. yy.)

yapucu Bina yapan. (*Heman lahza nakkaş döner gelir / yigirmi otuz yapucular alur. Süheyl ü Nevbahar* 1339.s. XIV. yy.)

yarıcı Yardımcı şefaathçi. (*Abdumelik'e yarıcı olup Şam'da vefat itdi. A. Tekin Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbni Kesir Tercümesi* 78 a 11).

yasakçı Piyasa, toplum düzenini sağlayan eleman. (*Yasakçılara ısmarlamış ki ol 'amaları ve pirleri getürün ki ayag altında kalmasunlar. Y. Yücel, Kitabu Mesalihi'l-Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin* 140.s. XVII. yy.)

yaycı Yay yapıp satan. (*Kemanger. Lehçetü'l- lugat* 728.s. XIX. yy.)

yazıcı Kâtip. (*Anun buyrugına muti' oldılar / Didügi bigi yazıcı buldılar. (Süheyl ü Nevbahar* 5340. beyit XIV. yy) (M.Yelten, *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi* 27 b 18 XV. yy)

yılanıcı Yılan tutan. (*Bir kısım ef'i var ki yılanıcılar ana ketle-dünb derler. Tarama Sözlüğü*)

yidici Rehber, kılavuz (*ve her gözsüze yidici virürdi. A. Tekin Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbni Kesir Tercümesi* 165 b 21.)

-CI ekinin batı kökenli ekleri karşılması

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi Türkçedeki meslek adlarının bir bölümü *bakkal, hammal, mürebbi, müneccim* kelimelerinde olduğu gibi doğrudan Arapçadan geçmiştir. Bir bölümü ise *muhtap, çuhafuriş, bestekâr* örneklerinde görüldüğü gibi çeşitli kelimelerden ekleşmiş biçimlerle kurulu Farsça sözlerdir. Bunların yanında eki ve kökü ile Türkçe olanlar büyük bir sayı tutmaktadır. Kökü yabancı olup da eki Türkçe olan *kâğıtçı, sanatçı, tiftikçi* biçimleri de Türkçede az değildir. Hemen belirtmem gerekir ki her gruptan verilen örnekler bu kadarla sınırlı değildir.

Yukarıda örnekleri verilmiş olan bu tür meslek adları dışında Batı kökenli kelime ve eklerle kurulu meslek adları da Türkçede bulunmaktadır. Cumhuriyet Döneminden bu yana özellikle 1970'li yıllardan itibaren sayıları artan bu terimlerin taşıdığı ekler aşağıda örnekleriyle verilmiştir. Bugün için üzerinde dikkatle eğilmemiz gereken konu, bu biçimlerin Türkçe bir kök veya ekle karşılaşmasıdır. Bu özellikteki kelimelerin büyük bir bölümü çeşitli bilim dallarının terimleri arasında yer almakta ve giderek sayıları artmaktadır. Sürekli dile giren ve her geçen gün bir yenisiyle karşılaşılacak bu akım karşısında duyarlı olmak zorundayız. Bunun için öncelikle malzemenin ortaya konulması ve akımın yakından izlenmesi gerekiyor.

-ist eki.

Konumuzla ilgili olarak söz konusu eklerden biri Fransızca ve İngilizcede öteki batı dillerinden Türkçeye geçen *-ist* ekidir. Türkçe sözlüklerde *-ist* ile yapılmış 200 civarında kelime bulunmaktadır. Bunların bir bölümü *ateist*, *Dadaist*, *merkantilist*, *materyalist*, *militarist*, *romanist* örneklerinde olduğu gibi bir akımın taraftarı olan kimseleri anlatmaktadır. Doğrudan bir mesleği icra eden terimler çoğunluktadır.

-ist ekiyle kurulmuş kelimelerin bir bölümü *sanatkâr*, *sanatçı* örneğinde olduğu gibi Doğu kökenli kelimeler üzerine *-CI* eki getirilerek Türkçeleştirilmeye çalışılmıştır. Aynı ek *Amerikancı* (Amerikanist), *dogmacı* (dogmatist), *folklorcu* (folklorist), *sendikacı* (sendikalist) *kabalcı* (kabalist), *karikatürcü* (karikatürist), *senaryocu* (senarist), *revizyoncu* (revizyonist), *ütopyacı* (ütopyist), *stilci* (stilist) *çoğulcu* (*plüralist*) gibi örneklerde görüldüğü gibi Batı kökenli kelimeler üzerine de getirilmiştir.

Türkçe bir köke *-CI* eki getirilerek bu tür yabancı kelimelerin karşılandığı örnekler de elimizde mevcuttur. Ancak bu örnekler sayılıdır ve çoğu da yeterince dilde yerini bulmamış, kullanımda öne çıkmamış; bunların Batı dillerinden gelen biçimleri daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Bunun için şu örnekleri verebiliriz:

çözümleyici (analist), *tanrıtanımaz* (ateist), *davulcu* (baterist), *belirlenimci* (determinist), *yayılmacı*, *yayılmacı* (emperyalist), *izlenimci* (empresyonist), *biçimci*, *şekilci* (formalist), *gelecekçi* (fütürist), *olgucu* (pozitivist), *sömürgeci* (kolonyalist), *özezer* (mazoşist), *elezer* (sadist), *tek erkekçi* (monarşist), *çoğulcu* (plüralist), *bağıntıcı* (rölativist), *simgeci* (sembolist), *özelci* (subjektivist), *doğüstücü* (sürnatüralist), *gerçeküstücü* (sürrealist), *varoluşçu* (egzistansiyalist) Bunların arasında en yaygın olan örnek *gerçekçi* (realist)'dir.

Bazı örneklerde ise söz konusu bir Batı kökenli şeklin Türkçede biri doğu dillerinden olmak üzere iki karşılığı bulunmaktadır. *Bedbin*, *nikbin* Cumhuriyet Döneminde *kötümser* ve *iyimser* sözleriyle karşılandı. Ancak Fransızcadan Türkçeye geçen *pesimist* (kötümser), *optimist* (iyimser) varlığını dilde sürdürmektedir. *Tedhişçi*, *seyyah* için önerilmiş olan *yıldırmacı*, *gezgin* istenilen sıklığa ulaşamadı ve yerini batıdan gelen *terörist*, *turist* kelimeleri aldı. Eskiden kullanılan *şarkiyatçı* bir ara *doğubilimci* sözüyle karşılandı; daha sonra *oryantalist* ağır bastı. *Dogmatist* sözünü karşılamak üzere 1932 yılında önerilmiş olan *inakçı* benimsenmedi; *dogmacı* terimi bazı yayınlarda kullanıma girebildi.

Yabancı terimleri Türkçe olarak karşılama bazı yollar denendi. Bu yollardan biri *-an (-en)* sıfat-fiil ekini bir fiile getirip bir isimle birleşik kelime yapmaktır. *vokalist* için *eşlikeden* denebilirdi. Bunun gibi *piyanist*, *senarist*, *terapist* gibi kelimeler *piyanoçalan*, *senaryoyazan*, *tedaviyapan* kelimeleriyle karşılanabilirdi.

Bugün Türkçe kaynaklarda yer alan *-ist* ekiyle kurulu batı kökenli kelimeler şunlardır:

Abstraksiyonist, aferist, aktüalist, akvarist, alpinist, alşimist, Altayist, Amerikanist, ametist, amoralist, ampirist, analist, anarşist, anatomist, anestizist, ansiklopedist, antagonist, antiemperyalist, antifaşist, antikapitalist, antikomünist, antisemitist, antropomofist, antroposantrist, Arabist, artist, Aryanist, assolist, ateist, baptist, baterist, Budist, Dadaist, deist, determinist, dogmatist, düalist, egoist, egosantrist, egzistansiyalist, ekolojist, ekonomist, ekspresyonist, ekspresyonist, emperyalist, empresyonist, enflasyonist, entomolojist, evdemonist, falanjist, faşist, fatezist, fatalist, federalist, feminist, fenomenist, fetişist, ideist, itatelist, finalist, fizyolojist, fizyoterapist, folklorist, formalist, fundemantalist, fütürist, Germanist, gitarist, glasyolojist, goşist, hedonist, Helenist, hilozoist, Hümanist, idealist, illüzyonist, indeterminist, individüalist, İranist, irrasyonalist, irrealist, irredantist, İslavist, kabalist, kapitalist, kari-katürist, kariyerist, Kemalist, kolektivist, kolonyalist, komünist, konformist, konseptualist, konstrüktivist, korist, kübist, Lamaist, lejitimist, Leninist, Makinist, Makyavelist, mali analist, Marksist, materyalist, mazoşist, merkantilist, mikaşist, militarist, modelist, modernist, monadist, monarşist, monetarist, Mongolist, monist, monoteist, moralist, mutasyonist, narsist, nasyonalist, natüralist, natürist, Nazist, neofaşist, nepotist, nihilist, nüdist, objektivist, olijist, oportünist, optimist, ortopedist, oryantalist, otosist, panelist, pantelist, Panturanist, Pantürkist, Paralelist, Paternalist, pesimist, piyanist, plüralist, politeist, popülist, pozitivist, pragmatist, primitivist, probabilist, propagandist, providansiyalist, pürist, rasist, radyoterapist, rasyonalist, realist, reformist, revizyonist, Romanist, rölativist, sadist, satanist, sekülarist, sembolistenarist, sendikalist, Siyonist, Slavist, sofist, solidarist, solist, sosyalist, spesiyalist, spiritüalist, statosist, stilist, stratejist, strüktüralist, sübjektivist, sürnatüralist, sürrealist, Şamanist, teist, terapist, terörist, transandantalist, trasformist, turist, tünist, ütöapist, viyolonist, viyolonselist, vokalist, volantarist.

-ör (Fr.-eur İng. -er) eki

Batı kökenli birer iş ve meslek adı olan kelimelerin bir bölümü de *-ör* ekiyle yapılmıştır. Cumhuriyet Döneminden bu yana özellikle 1970'li yıllarda iti-

baren sayıları giderek artan bu kelimeler ötekilerinden biraz daha farklıdır. Bu ekle biten kelimelere bulunan karşılıkların *yayımcı* (editör), *besteci* (kompozitör), *dağıtımçı* (distribütör), *erkek oyuncu* (aktör), *güvenceci* (garantör), *yapımcı* (prodüktör), *vurguncu* (spekülatör), *yaratımcı* (kreatör), *kadın şarkıcı* (şantör), *güdümcü* (koordinatör) örneklerinde görüldüğü gibi sayıları pek azdır. Bu örnekler arasında yapı olarak pek uygun olmayan bazı karşılıklara da rastlamaktayız.

Dilde belli bir sıklığa erişmiş olan *denetçi* (kontrolör) örneğinde ekin isme gelmesi gerekirken fiil getirilmiştir.

-ör son ekiyle yapılmış Batı kökenli kelimelerin bir bölümü ise bu makalede ele alınmayan -ICI ekiyle karşılanmış kelimelerdir. Bunlar için de *sunucu* (anonsör), *canlandırıcı* (animatör), *çalıştırıcı* (antrenör), *dağıtıcı* (distribütör), *düzenleyici* (organizatör), *dengeleyici* (stabilizatör) örneklerini verebiliriz. -ör ile yapılmış kelimelerin Türkçe karşılığı bu örneklerde olduğu gibi daha çok bir fiil köküne dayandırılarak Türkçeleştirmiştir. Bu tür kelimelerde bir hareket, bir eylem söz konusudur.

Bu eklerle çeşitli alet adları, iş yapan makine adları da yapılmıştır. *Ejektör* (fışkırtıcı), *dedektör* (bulucu) Bir kısmının *defibratör* (yongaları liflerine ayırıştırıcı alet) örneğinde olduğu gibi karşılıkları bulunamamıştır. Karşılığı bulunanların bir bölümü ise -CI dışında başka eklerle karşılanmıştır.

Türkçeleştirme sırasında -ör ile biten kelimeler şu değişik eklerle karşılanmaya çalışılmıştır. Bu tür kelimelere şu örnekleri verebiliriz:

Bunlardan bazıları *almaç* (reseptör), *emmeç* (aspratör), *kurutmaç* (desikatör) örneklerinde olduğu gibi -maç (-meç) ekiyle karşılanmıştır. *Üreteç* (jeneratör), *püskürteç* (enjektör), *uyarlaç* (adaptör), *yükselteç* (amplifikatör) örneklerinde -aç (-eç) eki; *özengen* (amatör) kelimesinde -gan (-gen) eki; *ışıldak* örneğinde -k ekinden yararlanılmıştır. Bunlar birer meslek adı olmadığı için çalışmamızın dışında bırakılmıştır.

Bunların arasında *narkozcu* (narkozitör) örneğinde olduğu gibi yabancı kökü esas alıp üzerine Türkçe -CI eki getirilerek yapılmış örnekler de vardır.

Verilen örneklerde görüldüğü gibi önerilmiş olanların bazıları toplumumuzda bilinçli kullanılmadığından yalnızca bir öneri olarak kalmıştır. Bu malzemenin toplu olarak görülmesi, yapılan olumlu ve doğru örneklerin dikkate alınması, tutunanlarla tutunmayanların sebeplerinin gözden geçirilmesi bize

bundan sonraki çalışmalarımızda ışık tutacaktır. Bu çalışmanın amaçlarından biri de belirttiğimiz bu husustur.

Bugün sözlüklerimizde sayıları giderek artan doğrudan bir mesleğin veya bir iş kolunun adı olan *-tör* ve *-ör* son ekleriyle kurulu yabancı kelimeler şunlardır:

aktör (erkek oyuncu), *anketör* (anketçi), *anonsör* (sunucu), *dansör* (dansçı), *dekoratör*, (bezemci), *distribütör* (dağıtımçı), *editör* (yayımcı), *fabrikatör* (fabrikacı), *kompozitör* (besteci), *kontrolör* (denetçi), *koordinatör* (güdümcü), *manipülâtör* (manipleci), *narkozitör* (narkozcu), *prodüktör* (yapımcı), *kreatör* (yaratımcı), *spekülatör* (vurguncu), *şantör* (kadın şarkıcı) vb.

Bu örneklerin yanı sıra *-ör*, *-tör* ile yapılmış Batı kökenli kelimelerin Türkçe karşılıklarının bulunmasında bir örneklik sağlanamamış, bu ek bazen *özen-gen* (amatör), *desen yapan* (desinatör), *sermaye sağlayan* (finansör), *yayıma hazırlayan* (redaktör) *etkinlik düzenleyen* (küratör) örneklerinde olduğu gibi *-an(-en)* ekiyle karşılanmış.

Lektör okutman, *kuaför* berber örneklerinde olduğu gibi başka kelimelerle karşılananlar da olmuştur.

Hareket içerenlerin bir fiille karşılanması doğal bir yoldur. Bu durumda da *-ICI* ekinin kullanılması gerekir. Bunun için *antrenör* çalıştırıcı, *aranjör* düzenleyici, *ajitator* (kışkırtıcı), *portör* taşıyıcı, *provokatör* kışkırtıcı, *organizatör* düzenleyici, *animatör* canlandırıcı uygun birer karşılık olmuştur.

Sonuç

Yazılı kaynaklara göre 1300 yıldan bu yana dilde varlığını gösteren *-CI* meslek eki tarih boyunca kullanılagelmiş, birçok Doğu ve Batı kökenli kelimenin Türk karşılıklarının bulunmasında rol oynamıştır. Ekin canlılığı önceleri Doğu dillerinden daha sonra Batı dillerinden alınan meslek adlarıyla zayıflamıştır.

Dilde bu amaçla kullanıma hazır iki ekin bulunması bir tesadüf, açıklanması zor bir konu değildir. Fiillere dayanan iş ve meslek adları *-ICI* ile isimlere dayanan iş ve meslek adları *-CI* ile karşılanması dildeki kurallı yapının bir örneğidir.

-CI meslek eki kelimelere ona yakın değişik anlam incelikleri katmakta ve işlevi geniş bir ektir.

Kaynakça

- Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî* (Haz. Recep Toparlı) TDK Ankara 2000
- Dilcin, Cem, *Mes'ud Bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahar, İnceleme Metin Sözlük* TDK Ankara 1991
- Kahraman, Âtîf, *Osmanlı Devleti'nde Spor* (Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara 1995
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK yayınları, Ankara 1997.
- N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* TTK Ankara 1991
- Korkmaz, Zeynep, *Sadriü'd-din Şeyhoğlu, Marzuban-name Tercümesi, İnceleme, Metin Sözlük, Tıpkıbasım* Ankara Ü DTCF yayını Ankara 1973
- Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lugati*, İstanbul 1986
- Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî* 1316
- Kırkkılıç, Ahmet, *Lehçetü'l-lugat* TDK Ankara 1999
- Öncül, Remzi, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 2000.
- TDK *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005
- TDK *Tarama Sözlüğü*, 2. baskı 1996
- Tekin, Arslan, *Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbni Kesir Tercümesi* TDK Ankara 1998).
- Uşaklıgil, Halit Z., *İzmir Hikâyeleri*
- Yelten, Muhammet, *Şirvanlı Mahmud Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi* (TDK 1998)
- Yücel, Yaşar, *Osmanlı Ekonomi, Kültür, Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak Es'ar Defteri*
-----, *(1640 Tarihli, Türk Tarih Kurumu 1992*
-----, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler II, Kitabı Mesalihi'l-Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin* 1980 Ankara
-----, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler III, Kitabı Mesalihi'l-Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin* 1981 Ankara
-----, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler V, Kitabı Mesalihi'l-Müslimin ve Menafi'l-Mü'minin* 1982 Ankara
- Zülfikar, Hamza, *Terim Sorunları Terim Yapma Yolları* TDK Ankara 1991

GENEL DİZİN

Yukarıda *-CI* ekiyle kurulmuş adlarda ekin kelimeye katığı çeşitli anlamlar örnekleriyle ele alınmıştır. Bu ek bazen doğrudan bir mesleğin adlandırmasını sağlamış, bazen bir mesleği icra edeni adlandırmada kullanılmış. Bir nenenin satıldığı yer, kişinin alışkanlıkları, bir duruma düşkünlüğü, bu ekle anlatılmış. Aşağıda çeşitli görevlerde kullanılmış olan *-CI* ekiyle kullanılmış olan kelimeler alfabe sırasına göre sıralanmıştır. Kökü Türkçe olanlar yanında yabancı olanlar da bu listede yer almıştır. Bunlar yaklaşık 1000 kelime civarındadır.

Bu ekle kurulmuş bazı yer adları dışında *-CI* ekini almış kelimeler üzerine ayrıca *-LIK* eki getirilerek soyut adlar yapılması Türkçenin bir başka zenginliğidir.

abacı	alıcı	atılımcı	balıkçı
abartmacı	alımcı	atımcı hallaç	balmumcu
ablacı	Almancı	avadancı	baloncu
abrizci	ambalajcı	avantacı	baltacı
acyocu	ambarcı	avcı	balici
açıkçı ekon.	anahtarçı	ayakçı	bankacı
açkıcı	anamalçı	ayakkabıcı	baratacı
açmacı	anayasacı	ayarcı	barcı
adçı	angaryacı	ayıcı	barçınacı
adliyeci	anketçi	ayingacı	bardakçı
ağcı	anlatımcı	aylakçı	barışçı
ağdacı	antikacı	aylıkçı	basımcı
ağıtçı	ara konakçı	aynacı	baskıcı
ağızlıkçı	arabacı	ayrancı	baskıncı
ağnamcı	aracı	ayrılıkçı	basmacı
afişçi	arakçı	ayrımcı	başkemancı
ahçı	araştırmacı	baççı	başkonakçı
ahlakçı	arayıcı	badanacı	başak devşirici
akılcı	aracı	bağcı	başakçı
akıl dışıcı	arıkçı	bağdaştırmacı	başçı
akımcı	arpacı	bağıntıcı	başlıkçı
akıncı	arpeçi	bağışçı	başmakçı
akortçu	artçı	bağıtçı	başsavcı
aksesuarcı	askıcı	bağlamacı	baştan savmacı
akşamcı	aşaracı tar.	baharatçı	başyardımcı
alafrangacı	aşçı	baharcı	başyargıcı
alan çalışmacısı	aşıcı	bakaracı	batakçı
alaturkacı	aşırmacı	bakıcı	batıcı
alavereci	at otlayıcı	bakımcı	batılılaşmacı
alaycı	at satıcısı	bakırcı	bavcı
alçı	Atatürkçü	baklavacı	bayındırcı
algılayıcı	atçı	balcı	bayrakçı

bazarcı bk. pazarcı
bedavacı
bekçi
bıçakçı
bıçkıcı
bilgisayarcı
biracı
bireyci
biryancı
bohçacı
bombacı
Bostancı
borazancı
borsacı
bostancı
boyacı
bozacı
bozguncu
bozmacı
börekçi
bulaşıkçı
bükücü
büryancı
cakacı
camcı
cazıcı
cimbızcı
cilacı
coğrafyacı
cuntacı
curacı
çadırcı
çağrışımçı
çakıcı
çakırcı
çakmacı
çakmakçı
çalgıcı
çalımcı
çalışmacı
çalmacı
çamaşırcı
çanakçı
çancı
çantacı
çapacı
çapulacı

çarıkçı
çarkacı
çarkçı
çatanacı
çatıcı
çatışmacı
çaycı
çerçeci
çığirtmacı
çıkarcı
çıkıkçı
çıkırıkçı
çımacı
çingirakçı
çirpmacı
çiftçi
çikolatacı
çizmeçi
çok tanrıçı
çorapçı
çorbacı
çömlekçi
çuhacı
çuvalcı
Dadacı
dağcı
dağıtımçı
dalancı
dalgacı
dalyancı
damacı
damgacı
danacı
dansçı
darbukacı
davacı
dayanışmacı
dayatmacı
değirmenci
Dekartçı
demirci
denetçi
denizaltıcı
Descartesçi
destancı
deterjançı
deveci
devrimci

dırdırcı
dış alımcı
dış satımcı
dızdızcı
diktacı
dilenci
dişçi
dizayncı
dogmacı
doğacı
doğacı
doğancı
doğramacı
dokumacı
dolapçı
donatımcı
dondurmacı
duacı
dubaracı
dublajcı
duhancı
duvakçı
duvarcı
düdükçü
düğmeçi
dükkançı
dümenci
dünyacı
düzensi
eczacı
edebiyatçı
ekinci
ekmekçi
elmacı
emekçi
enderuncu
entrikacı
eskici
esrarçı
eşekçi
etmekçi
evci
eyyamcı
ezancı
fabrikacı
falakacı
falcı
farfaracı

fartfurtçu
fayansçı
faydacı
fesatçı
fetvacı
fiçici
fıkracı
fundıkçı
firçacı
fırıldakçı
fırmacı
fırkacı
fırsatçı
fıstıkçı
fincancı
fiyacı
filikacı
flamacı
fizikçi
fodlacı
fortacı
fotoğrafçı
francalacı
fuarcı
fultaymcı
fütuhatçı
gabyacı
garajcı
garpçı
gaydacı
gemici
gerçekçi
gerici
gerillacı
gırgırcı
gyıgyıcı
gırnatacı
gitaracı
gösterişçi
göz bağıcı
gözcü
gül yağcı
güreşçi
hacamatçı
hafriyatçı
haftalıkçı
halıcı
halkacı

halkçı	imarıcı	kampçı	kemancı
hamamcı	inakçı	kamu tanrıacı	kenaracı
hamlacı	inatçı	kancacı	kervancı
hancı	infazcı	kantaracı	keten helvacı
hapazlamacı	infiratçı	Kantçı	kılıççı
hapçı	inhisaracı	kapamacı	kılıfçı
haraççı	inkârcı	kapancı	kırcı
haritacı	inkılapçı	kapıcı	kırıkçı
harmancı	insancı	kapucu	kırkımcı
hasatçı	inşaatçı	kapkaççı	kırmacı
hasırcı	intikamcı	kaplamacı	kışkırtmacı
havacı	ipnotizmacı	kaportacı	kıtırıcı
havalandırmacı	İslamcı	karaborsacı	kıyacı
hazcı	isprizizmacı	karacı	kimyacı
hazırcı	istilacı	karavanacı	kinici
helvacı	istismarcı	karmanyolacı	kiracı
hesapçı	isyancı	kara paracı	kireççi
hırdavatçı	iş bırakımcı	kargaşacı	kitapçı
hileci	işçi	karşıcı	koçancı
hızarcı	işportacı	karpuzcu	kolacı
hipnotizmacı	ithalatçı	karşılaştırmacı	kolancı
humacı	itilafçı	karşıtçı	kolaycı
humbaracı	itirafçı	kartpostalcı	komedyacı
hurdacı	itirazcı	korucu	komitacı
hürriyetçi	ittihatçı	kasacı	konakçı
ılgarcı	izci	kasık bağıcı	konferansçı
ırkçı	jeokimyacı	kasnakçı	konuk sanatçı
ıskatçı	kabakçı	kastarcı	konuşmacı
ıslahatçı	kabalacı	kaşıkçı	kooperatifçi
ıstampacı	kaçakçı	katılımcı	kopyacı
ışıkçı	kadayıfçı	katırcı	koz helvacı
ıtriyatçı	kaftancı	katranacı	kozacı
icapçı	kâğıt helvacı	kavalcı	kör nişancı
icraatçı	kahvaltıcı	kavaracı	kömürcü
içtimaiyatçı	kakmacı	kavgacı	közgücü
idareimaslahatçı	kalafatçı	kavuncu	kralcı
iddiacı	kalandırcı	kavurmacı	kuklacı
idmanacı	kalaycı	kayacı	kulakçı
iftiracı	kalıcı	kayakçı	kullukçu
iğneci	kalçmcı	kayıkçı	kumanyacı
ihbarcı	kaldırımıcı	kaytarmacı	kumaracı
ihracatçı	kalıpcı	kazancı	kumaşçı
ikramcı	kalıtçı	kazıcı	kumbaracı
ilahiyatçı	kalpakçı	kazıkçı	kundakçı
ilçi	kaltakçı	kazmacı	kunduracı
iltimasçı	kamacı	kebabçı	kuracı
iltizamcı	kampanacı	kehribaracı	kuralcı
imalatçı	kampanyacı		

kuramcı	Marksçı	neme lazımcı	paşmakçı
kurtarımcı	martavalcı	nifakçı	paylaşıcı
kurutmacı	masajcı	nişancı	pazarıcı
külâhçı	masalcı	noktacı	pazarlamacı
külhancı	masaüstü yayıncı	numaracı	pazarlıkçı
kürtaçcı	maşacı	obuacı	perdahçı
lafçı	matbaacı	odacı	peremeci
lağımıcı	matematikçi	oduncu	perukacı
lakacı	matrakçı	oğlancı	peştamalıcı
lakçı	mavnacı	okçu	petrokimyacı
lakerdacı	mayıncı	oltacı	pırıldakçı
lakırdıcı	mecmuacı	onarımıcı	pırpıtçı
lamacı	medyacı	ondalıkçı	pikajcı
lapacı	mefruşatçı	operacı	piremeci
laternacı	mekâncı	orakçı	piyasacı
lavantacı	mercancı	orkestracı	piyzacı
lavtacı	meşaleci	ormancı	plaçkacı
levazımatçı	meşrubatçı	ortacı	plakacı
levazımcı	meyancı	ortakçı	plakçı
levhacı	meydancı	ortaklaşacı	plancı
limonatacı	mezarcı	ortalıkçı	planlamacı
litografyacı	mezatçı	Osmanlıcacı	planıyacı
lokantacı	mısırcı	otacı	poğaçacı
lokmacı	mızıkacı	otağcı	politikacı
lostracı	mızıkçı	otlakçı	postacı
lotaryacı	milletlerarasıcı	otoparkçı	pragmacı
lüleci	mirasçı	oyacı	programcı
lüpçü	miyancı	oynatımcı	propagandacı
mabeyinci	mizahçı	oyuncakçı	pusatçı
maceracı	mobilyacı	oyuncu	radarcı
mafyacı	modacı	paçacı	rakıcı
mağazacı	montajcı	paçavracı	rampacı
mahyacı	mugalatacı mu- keddesatçı	pahacı	rantçı
makarnacı	mumcu	palamarcı	raspacı
makasçı	murabbahacı	palavracı	reklamcı
makyajcı	muskacı	panayırıcı	ricacı
malcı	mutlakçı	pancarıcı	romancı
mançımıkçı	mübalâğacı	Panislamcı	röportajcı
mandacı	mübayaacı	pansumancı	sabahçı
mandıracı	müracaatçı	pantufılcı	sabotajcı
manifaturacı	mürteci	paracı	saçmacı
manıtacı	nahirıcı	parçacı	safsatacı
mantarcı	nakışçı	parkçı	sağcı
mantıcı	nakliyatçı	pasçı	sağlamcı
mantıkçı	nalçacı	paspasçı	sahteci
manyetizmacı	nalıncı	pastacı	sahtiyancı
markacı	nazariyatçı	pastırmacı	sakatatçı
markajcı			

sakatçı	sondalamacı	taşıtçı	uygulayımıcı
sakızcı	sorgu yargıcı	taşlamacı	uykucu
alamuracı	soruşturmacı	tatbikatçı	uymacı
salcı	soyguncu	tatlıcı	uzaycı
salgımcı	sözcü	tavcı	uzlaşmacı
salıncakçı	stoacı	tavernacı	üçkâğıtçı
saltanatçı	suikastçı	tavlacı	üfürükçü
sambacı	sübyancı	tavşancı	ülkücü
sanatçı	sütçü	tazıcı	ütopyacı
sandalcı	şahmerdancı	tek tanrıcı	varakçı
sandıkçı	şakacı	tekerçalarcı	vardacı
satranççı	şakşakçı	temsilci	vardıyacı
sarakacı	şamatacı	tesisatçı	varidatçı
sarıkçı	şamdancı	teşkilatçı	vay babamcı
satıcı	şantajcı	teşrifatçı	vayvaycı
satımcı	şapçı	tezgâhçı	vesikacı
satın almacı	şapkacı	tımarcı	vırvırcı
savacı	şarapçı	tıraşçı	viyolacı
savaşçı	şarkıcı	tırnakçı	vurguncu
savaşımıcı	şarkiyatçı	tırpancı	yağcı
savcı	şekvaci	tırtıkçı	yağlı boyacı
savmacı	şeriatçı	tiftikçi	yağlıkçı
sayacı	şıracı	tiftikçi boyacı	yağmacı
sayımlamacı	şipşakçı	tokatçı	yakımcı
sazcı	tabelacı	tokmakçı	yakıtçı
sebzeçi	tablacı	tombalacı	yalancı
sendikacı	tafracı	topaççı	yaldızcı
seracı	Tahtacı	topçu	yalnızcı
sıfırcı	tahtacı	toptancı	yaltakçı
sığınmacı	takacı	tornacı	yamacı
sığırcı	taklaci	trikotajcı	yancı
sıhî tesisatçı	takunyacı	tuğcu	yangıncı
sılacı	takyapçı	tuğlacı	yanılmacı
sımıkçı	talancı	tulumbacı	yapağıcı
sıracı	tamburacı	tuluatçı	yapıcı
sırıkçı	tanıtımcı	Turancı	yapımcı
sırtçı	tanıtmacı	turfandacı	yapısalcı
sıvacı	tankçı	turnacı	yaprağcı
sigaracı	tantanacı	tutkalcı	yapsatçı
sigortacı	Tanzimatçı	tuzakçı	yararacı
silahçı	tarakçı	tüm tanrıcı	yaratımcı
simyacı	tarımcı	Türkçü	yardakçı
sinemacı	tarikatçı	uluslararası	yardımcı
slogancı	tartışmacı	urgancı	yargıcı
sobacı	tasarımcı	us dışıcı	yarıcı
sofracı	taş basmacı	uyarcı	yarımcı
soğancı	taşçı	uydurukçu	yarışçı
sondajcı	taşımacı	uydurmacı	yarışımıcı

yarışmacı
yasakçı
yatakçı
yatçı
yatırımcı
yaygaracı
yaycı
yayılımcı
yayılmacı
yayımıcı
yayınıcı

yaylacı
yaymacı
yazgıcı
yazıcı
yazımcı
yazıncı
yazlıkçı
yazmacı
yedek parçacı
yıkımcı
yıkımcı

yılancı
yıldırmacı
yilkıcı
yılıkçı
yırtımcı
yoklamacı
yorgancı
yufkacı
yumurtacı
zağarcı
zağcı

zanaatçı
zarcı
zarfçı
zerzevatçı
zıbıkçı
zıpkıncı
zımbacı
zindancı
ziraatçı
zurnacı